

Tartu Ülikool

Loodus- ja täppisteaduste valdkond

Ökoloogia ja maateaduste instituut

Geograafia osakond

Bakalaureusetöö geograafias (12 EAP)

Erineva suurusega leibkondade ruumilised mustrid Eestis perioodil 2000–2021

Karoli Mägi

Juhendaja: PhD Kadi Kalm

Kaasjuhendaja: MSc Elina Maarja Suitso

Tartu 2024

Annotatsioon

Erineva suurusega leibkondade ruumilised mustrid Eestis perioodil 2000–2021

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on kolme viimase rahvaloenduste andmete põhjal välja selgitada, kuidas erineva suurusega leibkonnad Eestis paiknevad ja kuidas on nende ruumilised mustrid ajas muutunud. Andmed on saadud Eesti Statistikaametilt ja täpsemalt kasutatakse kolme viimase rahvaloenduse andmeid, mis toimusid 2000., 2011. ja 2021. aastal. Nendel aastatel saab vaadelda leibkondade ruumilist paiknemist Eesti kantides, Tallinnas ja Tartus. Töö tulemustest selgus, et suuremad leibkonnad eelistavad aina enam elada suuremate linnade tagamaal ning selle arvelt jäävad tühjemaks Eesti kaugemad piirkonnad. Kõige väiksemad leibkonnad on pikka aega olnud Kirde-Eesti ja Ida-Virumaal. Eesti suuremates linnades (Tallinnas ja Tartus) elavad suuremad leibkonnad äärelinna eramajapiirkondades ja kesklinna piirkonnas ning paneelilamupiirkondades elavad väiksemad leibkonnad.

Märksõnad: leibkond, ruumilised mustrid, rahvaloendusandmed

CERCS kood: S230 – Sotsiaalne geograafia

Abstract

Spatial patterns of households of different sizes in Estonia during the period 2000–2021

The aim of this bachelor's thesis was to understand how households of different sizes are located in Estonia and how the spatial patterns of households of different sizes have changed over time. The data is obtained from the Statistics Estonia and the data from the last three censuses are used (2000, 2011, 2021). Based on this data, the spatial location in the regions of Estonia, in Tallinn and in Tartu can be observed. The results of the study revealed that over time larger households tend to live in the hinterlands of major cities. Because of that, the periphery of Estonia is becoming more and more empty and is populated mainly by small households. Smallest households have been located in Ida-Viru County and also elsewhere in Northeastern Estonia for a long time. Looking at the larger cities in Estonia (Tallinn and Tartu), there are larger households in the more distant neighborhoods of cities where private houses are overrepresented, smaller households tend to live in city center and in panel housing estate neighborhoods.

Keywords: households, spatial patterns, census data

CERCS code: S230 – Social geography

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Teoreetiline ülevaade	6
1.1. Leibkondade suurust mõjutavad tegurid	6
1.2. Erineva suurusega leibkonnad maailmas	8
1.3. Erineva suurusega leibkondade ruumiline paiknemine	10
1.4. Leibkonnad Eestis	11
1.4.1. Eestis elavate leibkondade kooslused	11
1.4.2. Leibkondade keskmine suurus ja nende ruumilised valikud Eestis	12
1.5. Uurimisküsimused	13
2. Andmed ja meetodika	15
2.1. Leibkond Eesti rahvaloendustes	15
2.2. Meetodika	16
3. Tulemused	19
3.1. Leibkondade ruumilised mustrid 2000. aastal	19
3.1.1. Keskmine leibkondade suurus maakondades 2000. aastal	19
3.1.2. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Eesti kantides 2000. aastal	19
3.1.3. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Tallinnas 2000. aastal	20
3.1.4. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Tartus 2000. aastal	21
3.2. Leibkondade ruumilised mustrid 2011. aastal	22
3.2.1. Keskmine leibkondade suurus maakondades 2011. aastal	22
3.2.2. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Eesti kantides 2011. aastal	23
3.2.3. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Tallinnas 2011. aastal	24
3.2.4. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Tartus 2011. aastal	25
3.3. Leibkondade ruumilised mustrid 2021. aastal	26
3.3.1. Keskmine leibkondade suurus maakondades 2021. aastal	26

3.3.2. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Eesti kantides 2021. aastal.....	26
3.3.3. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Tallinnas 2011. aastal	27
3.3.4. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Tartus 2021. aastal	28
4. Arutelu.....	30
Kokkuvõte	34
Summary	36
Tänuavaldused.....	38
Kasutatud kirjandus.....	39

Sissejuhatus

Iga inimene kuulub oma elus leibkonda. Leibkonna saab moodustada inimene üksinda, aga see võib koosneda ka paljudest erinevatest inimestest. Enamasti moodustavad leibkonna ühisel pinnal olevad isikud, kes jagavad omavahel eelarvet või toitu (Tiit, 2011) Aja jooksul saavad leibkonnad palju muutuda, näiteks kui lapsed kolivad kodust eemale ja on võimelised ise majandama, moodustavad nad uue leibkonna. Leibkond võib kattuda perekonnaga, aga sageli ei tee seda. Perekonna moodustavad kas vanemlus- või partnerlussuhtes olevad inimesed, leibkonna moodustamiseks sellised sidemed aga olulised ei ole (Eesti Statistikaamet, 2023a).

Leibkondade suuruse vähenemine ja üheinimeseleibkondade arv, eriti vanemate inimeste seas on aja jooksul kasvanud (Cheung ja Yeung, 2021). Oluliste põhjuste hulgas, miks tekivad üheinimeseleibkonnad, on vallaline olek ja inimeste ränne. Rahvastiku vananemine ja pere loomise edasilükkamine on veel mõned tegurid, mis on avaldanud mõju leibkondade suuruse muutusele ja tekitanud olukorra, kus on aina rohkem väikseid leibkondi (Esteve jt., 2024). Leibkonna suuruse muutused peegeldavad erinevaid ühiskonnamuutusi (nt laste arvu langus naise kohta ja rahvastiku vananemine). Siiani ei ole aga teada palju ja kuidas need muutused avalduvad ruumis – milliseid piirkondi eelistavad väiksemad ja suuremad leibkonnad ning kuidas on see ajas muutunud.

Leibkondade ruumilise paikemise uurimine on kogu maailmas väga oluline. Leibkondade keskmine suurus on aja jooksul muutunud ja oluline on uurida, milliseid piirkondi eelistavad suuremad ja milliseid väiksemad leibkonnad. Selleteemalisi uurimusi on tehtud Eestis väga vähe, kuid teadmine, kus elavad suuremad leibkonnad ja kus väiksemad ning mis on nende valikute põhjusteks, võib paljudele valdkondadele kasulik olla. Kindlasti oleks sellistest teadmistest abi planeerimises, kus saaks saadud info järgi planeerida näiteks ühistranspordivõrku. Erineva suurusega leibkondade ruumiline paiknemine võib olla kasulik ka näiteks sotsiaalteenuste planeerimisel ja seda nii suurte kui ka väikeste leibkondade jaoks.

Selle bakalaureusetöö eesmärk on kolme viimase rahvaloenduste andmete põhjal välja selgitada, kuidas erineva suurusega leibkonnad Eestis paiknevad ja kuidas on nende ruumilised mustrid ajas muutunud. Esmalt antakse töös ülevaade teooriast ning varasematest uuringutest. Teoreetilisest taustast lähtuvalt püstitatakse järgnevalt töö uurimisküsimused. Seejärel kirjeldatakse töös kasutatud andmeid ja metoodikat ning siis liigutakse tulemuste osa juurde. Tulemustele järgneb arutelu ja kokkuvõte.

1. Teoreetiline ülevaade

1.1. Leibkondade suurust mõjutavad tegurid

Leibkonnad saavad olla väga erineva suurusega, sest selle saavad moodustada nii üksinda elav inimene, kui ka suurpere. Seega saab leibkondade suurus varieeruda üsna palju. Leibkondade suurust mõjutavad väga mitmed erinevad tegurid. Esteve jt. (2024) on leidnud, et leibkondade suurus sõltub peamiselt laste arvust ja sellest, kas leibkond koosneb abikaasadest, vabaabielus elavatest inimestest või üksikvanemast ja tema lapsest või lastest. Kõrge sündimusega ühiskondades on leibkonnad enamasti suuremad kui madalama sündimusega ühiskondades, sest sündimuse langus mõjutab leibkonnas olevate laste arvu (Forsyth jt., 2019). Makrotasandil võivad leibkondade suuruse muutused olla seotud laiemate sotsiaalsete ja majanduslike protsessidega nagu linnastumine, eluasemedünaamika, vananemine või perekonnamuutused (Esteve jt., 2024). Eelnevalt nimetatud tegureid ja protsesse selgitatakse järgnevalt veidi täpsemalt.

Forsyth jt. (2019) toovad välja selle, et eluea pikenemise ja rahvastiku vananemisega ning mõnede riikide traditsiooniliste suurte leibkondade vähenemisega suureneb ka vanemate leibkondade arv, mis tihti on üheinimeseleibkonnad. Lisaks kujundavad leibkondade suurust majanduslikud tingimused ja materiaalsed piirangud, sest inimeste palgad ja tööalased trajektoorid mõjutavad leibkondade suurust ja koosseisu (Esteve jt., 2024). Näiteks mõjutab leibkondade suurust tänapäeval üha enam see, et naised soovivad rohkem pühenduda karjäärile ning lükkavad seepärast laste saamist edasi (Cools jt., 2017). Liefbroer (2008) toob oma artiklis välja aga selle, et pere suuruse kavatsused kohanduvad vanusega. See võib tuua kaasa olukorra, kus laste saamist edasi lükanud vanemad naised ei soovi ega ka jõua enam palju lapsi saada. On leitud ka oluline seos inimeste keskmise kuusissetuleku ja leibkonna suuruse vahel ning täpsemad uurimistulemused on näidanud, et mida suurem on sissetulek, seda väiksem on leibkonna suurus (Lai jt., 2023). See võib viidata sellele, et kõrgemate tööalaste ambitsioonidega inimesed, kes soovivad teha karjääri (sageli naised) elavad tihti väiksemates leibkondades. Ka elutee-raamistikku uurides on leitud, et tänapäeval lükkavad paljud noored laste saamist edasi ja nii on palju tõenäolisem, et nad kohandavad oma laste saamise kavatsusi allapoole võrreldes sellega, kui nad alustaksid laste saamist varem ning see viib selleni, et leibkondade suurused kahanevad (Liefbroer, 2008). Viimastel aastakümnetel on kõrgema sissetulekuga riikides suurenenud naiste arv, kes lükkavad laste saamist edasi ning keskmine vanus esimese lapse saamiseks on Euroopas juba 30 (Delbaere jt., 2020). Madalate

sündimuskordajate ja lastetuse määra taga on veel mitmeid põhjuseid, kuid üldiselt on see seotud kõrgema haridustasemega, hilisema abiellumise, lahutustega, tööturul osalemisega ja muu sarnasega (Forsyth jt., 2019). Lisaks on leitud, et ka ränne võib mõjutada sündimust ning seeläbi ka leibkondade suurust, kui uude riiki saabuvad järgivad oma päritoluriigi sündimuskäitumist ning selle järgi saadakse näiteks rohkem lapsi kui uues sihtkohariigis tavaks on (Huinink ja Kohli, 2014).

Leibkondade suurust mõjutavad oluliselt ka sotsiaal-kultuurilised tegurid nagu normid ja väärtused, mis on seotud perekonna, abielu, suguluse ja soo kontseptsioonidega (Esteve jt., 2024). Näiteks üksikisadega peresid on keskmiselt 10 korda vähem kui üksikemadega peresid (Tiit, 2020). Täpsemate leibkonnamuustrite teke on teadlaste seas endiselt vaidluse all, kui mõned teadlased leiavad, et see on seotud peamiselt majanduslike ja demograafiliste protsessidega, siis teised leiavad, et see on seotud kultuuripärandiga (Esteve jt., 2024). On leitud, et kultuur ning see, kuidas mingis riigis kombeks on, mängib leibkondade suuruses olulist rolli (Cantney ja Simpson, 2014). Kultuur on enamasti ühe riigi sisene terviklik nähtus, aga ka riigisiselt võib kultuur erineda ning tihtipeale mõjutab ka see leibkondade suurust (Esteve jt., 2024). Leibkonna suurust saavad mõjutada ka erinevad rahvastikupoliitikad (Lai jt., 2023). Saame tuua näiteks Hiina, kus on rakendatud ühe lapse rahvastikupoliitikat, mis on viinud selleni, et perede suurus on langenud (Lai jt., 2023).

Tänapäeval puutume kokku leibkondade suuruse vähenemise trendiga (Eesti Statistikaamet, 2022b). Teadlased on juba aastakümneid kasutanud demograafilisi andmeid ning leidnud, et majapidamiste suurus on järk-järgult vähenenud nii arenenud kui ka arenevates riikides (Bongaarts, 2001). Seda mõjutavad peamiselt juba eelnevalt mainitud põhjused. Maailma ühes suurimas riigis Hiinas on aastatel 1980–2005 leibkonna suurus vähenenud 4,6-lt 3,2-le ning 2015. aastaks vähenes see juba 2,9-le ja prognooside kohaselt võib see arv 2030. aastaks olla juba 2,5 (Lai jt., 2023). Inimesed on kauem vallalised, kooselud lagunevad lihtsamalt ning uuesti abiellumise määr on vähenenud, seega alustatakse pere loomise ning pereeluga hiljem ja sellega kaasneb ka leibkondade keskmise suuruse vähenemine (Jiang ja O'Neill, 2007; Lai jt., 2023). Saab öelda, et muutused leibkonna suuruses tulenevadki otseselt partnerlusest, abielust, lahutustest, surmadest, aga ka demograafilistest protsessidest ja majanduslikest tingimustest (Ogden ja Schnoebelen 2005). On leitud, et kooselude lahutamise kasv on seotud üheinimeseleibkondade osakaalu suurenemisega (Abalos ja Yeung, 2023). Lisaks sotsiaalmajanduslikele põhjustele seostatakse leibkondade suuruse vähenemist ka erinevate tervisemõjudega, eriti halva vaimse tervise ja depressiooniga (Sempungu jt., 2023). See võib

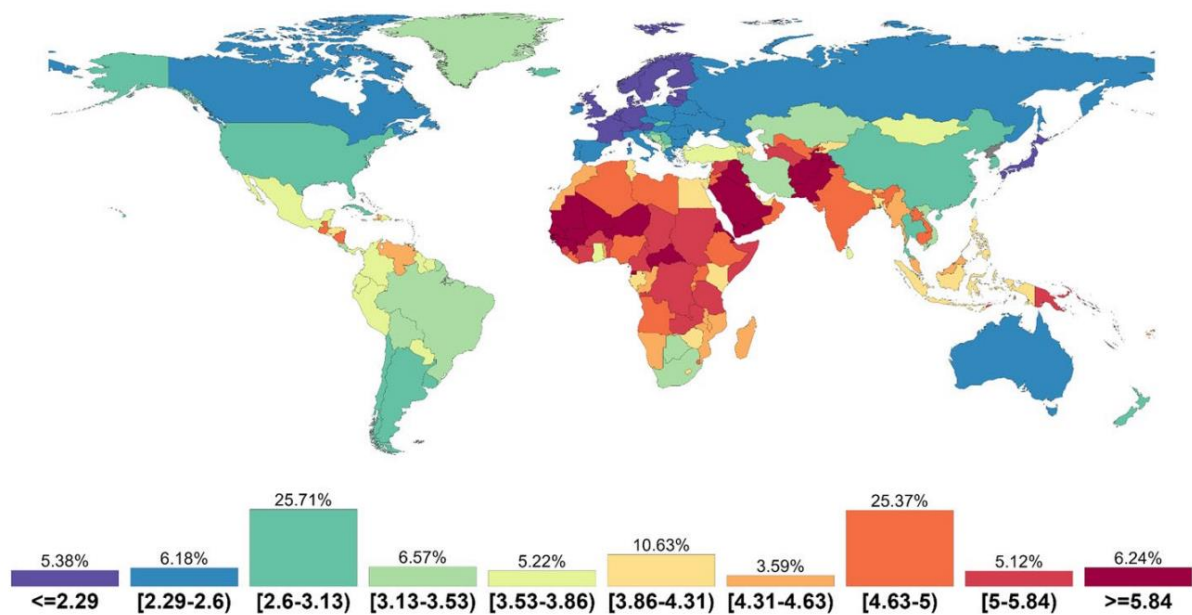
olla seotud sellega, et kui inimene tunneb, et juba ilma lasteta on iseendaga vaimselt raske hakkama saada, siis lapse saades võib olukord veelgi raskemaks minna ja seda riski ei taheta võtta.

Üksinda elavate inimeste ehk üheinimeseleibkondade arv on ka paljudes Euroopa riikides kasvanud ning selle üheks põhjuseks saab tuua rahvastiku vananemise (Ogdeni ja Schnoebeleni, 2005). Rahvastiku vananemine toob kaasa selle, et kasvab eakate osakaal elanikkonnas, eriti naiste arv, kes tihti elavad üksinda lesena (Ogdeni ja Schnoebeleni, 2005). Kuigi paljudes maades nähakse veel mõnda aega, et üksikutena elavate leibkondade osakaal kasvab, on eluea pikenedes aina rohkem ka neid, kes vanuriikka jõuavad paarina (Sakkeus, 2019). Eakate inimeste puhul ei mängi elukohavalikul suurt rolli see, kui palju on seal ruumi, vaid see, et erinevad teenused oleksid lähedal (Jansen, 2020). Olulise muutuse üksikute leibkondade arvus toovad sisse ka noored, kes kolivad vanemate kodust ära ning elavad sageli üksinda, et käia kodust kaugemal ülikoolis või tööl (Jiang ja O'Neill, 2007). Majandusareng ja parem haridus annavad noortele täiskasvanutele aina enam hoogu, et üksinda elada ning selline ideoloogiamuutus on toonud kaasa ka sündimuse languse hilise sünnitamise või vähema sünnitamise tõttu (Lai jt., 2023). Nagu juba varem mainitud, siis võib leibkonna suurus olla seotud sellega, et naine keskendub karjäärile ja soovib pigem olla edukas kui kasvatada lapsi (Cools jt., 2017). Cools jt. (2017) töid artiklis välja, et laste saamine takistab naiste karjääri edenemist ning need, kellel on rohkem lapsi, töötavad vähem prestiižsetes kohtades (Cools jt., 2017). Kuna paljud inimesed eelistavad mingis eluperioodis üksinda või paarisuhtes elamist, on vähemuses lastega pered ehk suuremad leibkonnad (Ogdeni ja Schnoebeleni, 2005). Pariisi näitel saab öelda, et paljudes kohtades tuleb leibkondasid juurde, kuid selle arvelt, et leibkonnad on väiksemad (Ogdeni ja Schnoebeleni, 2005).

1.2. Erineva suurusega leibkonnad maailmas

Globaalselt võivad leibkondade suurused väga palju erineda (joonis 1). On riike, kus keskmine leibkondade suurus jääb alla kahe (nt Taani ja Soome) ning on riike, kus keskmiselt elab ühes leibkonnas üle kaheksa inimese (nt Senegal ja Gambia) ning teised riigid jäävad nende äärmuste vahele (Esteve jt., 2024). Jooniselt 1 paistvad globaalsed erinevused peegeldavad ilmekalt varasemalt kirjeldatud tegureid, mis leibkondade suurust mõjutavad (demograafiline arenguetapp, kultuurilised tegurid, majanduslik areng, sotsiaalne areng jms). Näiteks Lõuna-Aasia naaberriikide Hiina ja India puhul on näha, et Hiinas on tunduvalt väiksemad leibkonnad kui Indias ning see on ilmselt seotud poliitika mõjuga (ühe lapse rahvastikupoliitika Hiinas).

Jooniselt 1 paistavad väga selgelt välja erinevused arengumaade ja arenenud riikide vahel. Mitmed arengumaad on veel demograafilise ülemineku I etapi juures ehk toimub demograafiline plahvatus, mis tekitab olukorra, kus lapsi sünnib väga palju ja suremus väheneb märgatavalt. Selline olukord võib muuta leibkonnad väga suureks. Kuigi paljud arengumaad on juba demograafilise plahvatuse etapist edasi liikunud, on mõjud veel siiski märgatavad. Arenenud riikides puututakse kokku peamiselt rahvastiku vananemisega, kus on nii suremus kui ka sündimus väike.

Joonis 1. Keskmine leibkonna suurus riigiti. (Esteve jt., 2024).

Märkus: Joonise legendil viitavad erinevad värvid leibkonna keskmisele suurusele ning tulba suurus ja protsent näitavad, kui suure osa teatud suurusega leibkond kogu maailmas kokku moodustab.

Arenenud riikides ja arengumaades on leibkonnade suurus seotud ka kultuuriliste eripäradega. On leitud, et Lõuna-Aasiast pärit inimesed rändavad vähem, kui teistest riikidest pärit inimesed, sest sealsed noored jäävad tihti vanemate koju kuni oma iseseisva pere ning leibkonna loomiseni, ilma, et nad peaksid vahepeal üksinda elama (Cantney ja Simpson, 2014). Üldiselt on Aafrika, Ladina-Ameerika ja Aasia riikide puhul leibkonnad suuremad juba selle tõttu, et sünnib rohkem lapsi ja sageli elatakse teiste sugulaste/põlvkondadega koos (Esteve jt., 2024). Euroopas on laste arv väiksem ja põlvkonnad ei ela sageli enam koos (Esteve jt., 2024). Erinevalt Euroopast elavad näiteks Pakistanis ja Bangladeshis paljud pered mitme põlvkonnaga ühes leibkonnas, sest seal on tavaks, et täiskasvanud lapsed saavad ka omale lapsed, kuid

elukoht jääb samaks (Cantney ja Simpson, 2014). Kuigi nendes riikides on majapidamised endiselt suurimad, siis ka seal on vahemikus 1991-2001 leibkondade suurused vähenenud, mis on tingitud sellest, et ka laste arv ühes leibkonnas on vähenenud (Cantney ja Simpson, 2014). Artiklist tuleb veel välja, et majandusliku heaolu suurendamine ei vähenda Indias, Pakistanis ja Bangladeshis leibkondade suurusi, seega peitub põhjus peamiselt just kultuurilistes erinevustes (Cantney ja Simpson, 2014).

1.3. Erineva suurusega leibkondade ruumiline paiknemine

Rossi (1955) klassikalisest elamu elutsükli mudelist tuleb välja, et leibkondade koosseisu muutused võivad viia ka eluasemevajaduse muutumiseni. Kui eluruum või keskkond ei vasta enam pere vajadustele või eelistustele, siis võib tekkida elukohaga rahulolematust ja vahetatakse elukohta (Jansen, 2020). Pere loomine mõjutab kalduvust liikuda ja laste saamine võib põhjustada rände (Huinink ja Kohli, 2014). Janseni (2020) töö tulemustest selgub, et väiksemad leibkonnad (vallalised ja ilma lasteta leibkonnad) elavad tihti linnas ja suuremad lastega leibkonnad vahetavad linnakeskkonna sageli eeslinna või maapiirkonna vastu. On leitud, et just laste saamine on suurlinnadest lahkumise üheks peamiseks põhjuseks (Tammaru jt., 2023). Noorte perede linnast välja kolimise põhjus peitub sageli vajaduses suurema eluruumi järgi ja aia olemasolus, kus on lastega mugavam ja turvalisem (Jansen, 2020). Suureks motivaatoriks, et linnast välja kolida, on inimeste jaoks privaatsuse soov ja vajadus (Jansen 2020). Dittgeni ja Dutreuilhi (2005) on leidnud, et väiksemad eluruumid tõmbavad ligi üksik- ja väikeperesid. Inimestel on erinevad eelistused ning need võivad suunata inimesi kolima eluruumi omaduste tõttu (nt aia olemasolu), eluruumi keskkonna omaduste tõttu (nt kontaktid naabritega) ja laiemas piirkonnas olevate omaduste tõttu (nt vaba aja veetmise võimalused) (Jansen, 2020).

Erineva suurusega leibkondadel on erinevad nõudmised, mida nad oma elamises soovivad ning see mõjutab tihti nende paiknemist (Lai jt., 2023). Elukoha valimisel arvestatakse tavaliselt mitmeid erinevaid aspekte ning üheks on näiteks haridusasutuste olemasolu ja/või asukoht (Fatmi jt., 2017). Xue jt. (2020) uurimus näitas, et kui leibkonnas elab koolis käivaid lapsi, elavad pered koolile lähemal. On ka leitud, et mida parem on ühistransport/ühistranspordivõrk, seda tõenäolisemalt meelitab see sinna suuremaid leibkondi (Lai jt., 2023).

Inimeste eelistuste mõistmine on oluline, kuna need mõjutavad leibkondade elukoha valikut, mis omakorda võib kaasa tuua olulisi keskkonnaga seotud-, majanduslikke- ja sotsiaalseid tagajärgi (Lovejoy jt., 2010). Lovejoy jt. (2010) artiklist selgub, et kui mingi naabruskond on suuremate leibkondade jaoks atraktiivne, siis võib suurened ka lähiümbruskonna

naabruskondade nõudlus suurte leibkondade seas, mis võib oluliselt mõjutada ruumilist planeerimist ümbruskonnas. See võib olla seotud sellega, et sellistes piirkondades on rohkem infrastruktuuri, mis on mõeldud suuremate leibkondade jaoks (nt mänguväljakud, lasteaiad, koolis). On leitud, et kõige populaarsemad olid suurte leibkondade seas naabruskonnad, mis asuvad vaikes keskkonnas, kus on olemas poed ning pargid (Jansen, 2020). Alati ei ole leibkondade elukoht seotud aga eelistustega. Tammaru jt. (2023) leiavad, et eluasemehindade kasv linnades muudab madala ja keskmise sissetulekuga leibkondadele eluasemed vähem taskukohasteks ning seetõttu tõrjutakse linnadest välja pered, kes võivad vajada avaramaid kodusid. Sageli ei ole neil lihtsalt võimalik endale suurt eluaset linnas võimaldada. Suurema ja väiksema sissetulekuga leibkondade vahel võivad vastulinnastumise puhul sihtkohad erineda, kui suurema sissetulekuga leibkonnad otsivad maapiirkondade mugavusi, samas kui madalama sissetulekuga inimeste jaoks on esmatähtis taskukohane eluase (Tammaru jt., 2023).

1.4. Leibkonnad Eestis

Eesti Statistikaamet (2022b) on toonud välja, et leibkonnana mõistetakse tavaleibkonda, mis koosneb inimestest, kes elavad ühes eluruumis, näiteks eramus või korteris. See tähendab seda, et iga asustatud eluruumi kohta saab olla vaid üks leibkond ning selle saab moodustada üksik inimene, pere või mitu inimest ja mitu pere (Eesti Statistikaamet, 2022b). Selle tõttu moodustavad institutsionaalse leibkonna ka hooldekodu või näiteks vangla elanikud (Eesti Statistikaamet, 2022b). Eestis on 40% leibkondadest sellised, mis tegelikult omavahel perekonda ei moodusta, ehk siis on tegemist näiteks kas õe ja vennaga või vanaema-lapselapse kooslusega (Eesti Statistikaamet, 2022b). Perekondadeks loetakse kahte või enamat koos elavat inimest, kes on kas abikaasad, partnerid või vanem ning laps (Eesti Statistikaamet, 2022b).

Eestis toimuvad muutused on sarnased paljudes teistest arenenud riikides toimuvate muutustega. Vanemate inimeste osakaal tõuseb, sest suurenenud on eluea pikkus, sünnitamise vanus on tõusnud, naiste keskmine laste arv on vähenenud ja vallalise kooselu on noorema põlvkonna jaoks tavaline. Järgnevalt antakse ülevaate, millised leibkonnad Eestis elavad ning mida on teada Eestis elavate leibkondade ruumiliste valikute kohta.

1.4.1. Eestis elavate leibkondade kooslused

2021. aasta rahva- ja eluruumide loenduse järgi oli Eestis leibkondi 561 655, perekondi oli registreeritud aga tunduvalt vähem (341 995) (Eesti Statistikaamet, 2022b). Eestis on 2021. aastal keskmiseks leibkonna suuruseks 2,35 inimest, millest lausa 37% moodustasid üheliikmelised leibkonnad, kuid kõige enam inimesi (23% rahvastikust) elab just

kaheliikmelistes leibkondades (Eesti Statistikaamet, 2022b). Suurimad leibkonnad on Tartumaal, kus on ühes leibkonnas keskmiselt 2,50 inimest ning Harjumaal, kus on keskmine leibkonna suurus 2,43 inimest ja väikseimad on Hiiumaal ning Ida-Virumaal, kus on inimesi leibkonnas vastavalt 2,16 ja 2,08 (Eesti Statistikaamet, 2022b). Ida-Virumaal on ka kõige suurem osakaal üheliikmelisi leibkondi (43%) ning viie ja enama liikmega leibkondi on kõige rohkem Tartumaal (11%) (Eesti Statistikaamet, 2022b).

76% Eestis elavatest leibkondadest elasid 2021. aastal perekonnas ja 24% mõnes teises koosluses (sellest enamuse moodustavad üksi elavad inimesed) (Eesti Statistikaamet, 2022b). Eestis moodustasid 2021. aastal kõige suurema osa leibkodadest vabaabielus paarid ja lastega või lastetud abielupaarid (48%), kellele järgnevad üksinda elavad inimesed või õed-vennad, sõpradega koos elavad inimesed (40%), üksikvanema -leibkonnad (10%) ning kõige viimaseks kahe- või mitme perega leibkonnad (1%) (Eesti Statistikaamet, 2022b). Kõikidest Eesti leibkondadest on 27,5% ehk 154 634 leibkonda sellise kooslusega, kus on ka mõni alla 18-aastane isik (see arv on võrreldes 2011. aasta loendusega veidi tõusnud) (Eesti Statistikaamet, 2022b). Alla 18-aastaste inimestega leibkondasid on kõige vähem Hiiumaal (19%) ja kõige rohkem Tartumaal (32%) (Eesti Statistikaamet, 2022b).

2021. aasta rahvaloendusest paistis silma ka see, et leibkondadest enamuse (88%) moodustavad samast rahvusest inimesed (Eesti Statistikaamet, 2022b). Eesti Statistikaameti 2022b artiklist selgub, et Eestis moodustavad eestlaste leibkonnad 63%, nendele järgnevad venelaste leibkonnad (21%) ning 4% moodustavad mingist muust samast rahvusest leibkonnad. Vaid 12% Eesti leibkondadest koosnevad mitmest rahvusest, nendest 5% moodustavad eesti-vene leibkonnad, 3% eesti-muu rahvuse leibkonnad, 3% vene-muu rahvuse leibkonnad ning 1% Eesti leibkondadest moodustavad sellised leibkonnad, kus elavad erinevatest rahvustest inimesed ning tegu ei ole eestlaste ega venelastega (Eesti Statistikaamet, 2022b). Erinevatest rahvustest leibkonnad moodustavad linnades veidi suurema osa kui maapiirkondades ning väikelinnades (Eesti Statistikaamet, 2022b).

1.4.2. Leibkondade keskmine suurus ja nende ruumilised valikud Eestis

Eestis ei ole erineva suurusega leibkondade ruumilise paiknemise uurimisele varasemalt eraldi keskendutud. On aga vaadatud erinevas vanuses inimeste rännet ja elukohavalikuid (erinevate tunnuste alusel), mis tegelikkuses peegeldavad päris palju seda, kuhu erineva suurusega leibkonnad võivad elama asuda. Tammaru jt. (2023) on välja toonud, et just noorte täiskasvanute rändeaktiivsus suurematesse linnadesse on väga suur, mille tõttu on ka linnades

olevad leibkonnad väiksemad. Linnasiseselt elavad pered rohkem piirkondades, kus on rohkem eramaju või kus on uusarendused ning neil on rohkem ruumi (Tammaru jt., 2023).

On leitud, et Eestis on kolme aastakümne jooksul linnastumine ületanud vastulinnastumist (Tammaru jt., 2023). Linnalistes piirkondades elab lausa 62% leibkondadest ning kõige suuremad leibkonnad elavad tavaliselt väikelinnalistes piirkondades (Eesti Statistikaamet, 2022b). Eesti linnades on palju erinevaid elukeskkondi ja inimestel on elukoha valikul erinevaid võimalusi. Linnades on võimalik vastavalt eelistustele elada kas eramutes, mis tihti asuvad linnade äärealadel või näiteks korterites, mis on tavapäraselt erinevatele teenustele lähedal. Eesti linnades elab suur osa rahvastikust nõukogude ajal ehitatud korterites (Leetmaa jt., 2018). Nendes paneel eramupiirkondades on viimaste aastakümnetega toimunud märkimisväärne elanikkonna vananemine ja on näha ka sotsiaalse allakäigu ilminguid ning palju sõltub ka sellest, millal on need elurajoonid ehitatud (Leetmaa jt., 2018). Tallinnas on vanimad paneel eramupiirkonnad Pelguranna ja Kopli (Põhja-Tallinnas), seejärel ehitati Mustamäe ja Väike-Õismäe (Haaberstis) ning kõige hiljem on ehitatud Lasnamäe (joonis 3) (Leetmaa jt., 2018). Leetmaa jt. (2018) artiklist selgub, et noorem on elanikkond nendes Tallinna linnaosades, mis on hiljem ehitatud ning vanem nendes, mis on vanemad piirkonnad. Suurem osa tartlastest elab kortermajades (70%), kuid eelistaksid elada pigem eramutes (Turu-Uuringute AS, 2023). Eramajades elab praegustest tartlastest 19% ja muudes mitmepere-elamutes 9% (Turu-Uuringute AS, 2023). Tartus olevad paneel eramupiirkonnad asuvad peamiselt just Annelinnas, mille asukoht on näha joonisel 4 (väikses osas ka Jaamamõisas). Annelinnas eelistavad elada vanemaealised, kelle jaoks on tegu mugava ja tuttava keskkonnaga (Kalm 2019). Lisaks vanemaealistele moodustavad Annelinnas suure osa ka noored (20-29-aastased), kelle puhul on tihti tegemist tudengitega, kes enamasti elavad seal küll lühiajaliselt (Kalm, 2019). Tudengeid ja ka muid inimesi meelitavad Annelinna taskukohaste hindadega üürikorterid (Kalm, 2019). Asustussüsteem ja linnaruum pakuvad inimestele väga palju erineva iseloomuga elukeskkondi ning huvitav oleks näha, millistes paikades elavad erineva suurusega leibkonnad.

1.5. Uurimisküsimused

Lähtuvalt teoriast võib väita, et väiksemate leibkondade sh üheinimeseleibkondade arv suureneb pea kogu maailmas. Sellel on palju erinevaid põhjuseid, kuid sageli on nendeks vananemine, hiline sünnitamine ja näiteks kooselude purunemine. Varasemates uurimustes on leitud, et erineva suurusega leibkondadel on elukoha suhtes erinevad eelistused. Selleks, et

mõista, kus elavad erineva suurusega leibkonnad Eestis ja mis võivad mõjutada nende eelistusi, püstitati bakalaureusetöös kolm täpsemat uurimisküsimust:

- Millised on erineva suurusega leibkondade ruumilised mustrid Eesti kantides?
- Milline on erineva suurusega leibkondade paiknemine Tallinna ja Tartu asumites?
- Kuidas on erineva suurusega leibkondade ruumilised mustrid kahe viimase aastakümnega muutunud?

2. Andmed ja metoodika

2.1. Leibkond Eesti rahvaloendustes

Antud bakalaureusetöö andmeanalüüs toetub viimase kolme (2000, 2011, 2021) Eesti rahvaloenduse agregeeritud andmetele. Andmetabelid keskmise leibkonna suurusega erinevates ruumiüksustes saadi Tartu Ülikooli linna- ja rändeuuringute keskuselt, kel on Eesti Statistikaametiga sõlmitud andmekasutusleping.

Leibkonnad ja leibkondade koosseis on loendustel alati olnud väga oluline teema. Juba esimesel 1881. aastal Eestis toimunud loendusel püüti saada infot leibkonna kohta, kui kasutati nn majakaarti ja märgiti sellele kõik majaelanikud ja nende staatus majas (Eesti Statistikaamet, 2022a). Eesti Statistikaamet (2022a) on toonud välja, et majapidamine erines tänasest leibkonnast peamiselt selle poolest, et üksikisikut majapidamiseks ei loetud. Antud bakalaureusetöös on esimeseks ajapunktiks ning andmeallikaks 2000. aasta rahvaloendus, mis oli esimene taasiseseisvumise järgne rahvaloendus Eestis. Selle rahvaloenduse ajal võeti leibkonna ja perekonna mõisted kasutusele tänapäevases tähenduses ja defineeriti ka tavaleibkond ja asustusleibkond (institutsionaalne leibkond) (Eesti Statistikaamet, 2022a). Asustusleibkond moodustub asutustes, kus leibkonnad pidevalt elavad (vähemalt aasta jooksul) (nt vangla või hooldekodu) (Eesti Statistikaamet, 2022a). Euroopa Liidu liikmesriikidel on luba tavaleibkondade määratlemisel valida kahe erineva variandi vahel (Kütt, 2014).

Tavaleibkondade määratlemise esimese variandi puhul lähtutakse majapidamisüksuse mõistest, mille järgi moodustavad leibkonna isikud, kes elavad omaette elamuüksuses või selle mingis osas ning varustavad ennast toidu ja muu eluks vajalikuga (Kütt, 2014). Isikute leibkonda kuulumise määravad selle variandi puhul ühine eluase ja ühised majapidamiskulud ning see on iseloomulik küsitluspõhisele loendusele (Kütt, 2014). Eluruumide alla loetakse kõik asustatud eluruumid, sealhulgas ka need, mis asuvad mittelehones (nt koolimajas), samuti elamiseks sobivad asustamata eluruumid (Tiit, 2011). Teise variandi puhul määratakse leibkond vaid ühe tingimuse põhjal ning selleks on ühine eluase (Kütt, 2014). Kütt 2014. aasta artiklist selgub, et leibkondade aadressipõhisel määratlemisel loetakse kõik samas elamuüksuses alaliselt elavad isikud ühte leibkonda, mille tõttu langeb asustatud elamuüksuste arv ja neis elavate leibkondade arv kokku. Antud variant on tüüpiline registripõhisele loendusele (Kütt, 2014). Leibkonnaliikmed ei tarvitse kummagi variandi puhul olla omavahel sugulased, kuigi tavaliselt siiski on (Tiit, 2011).

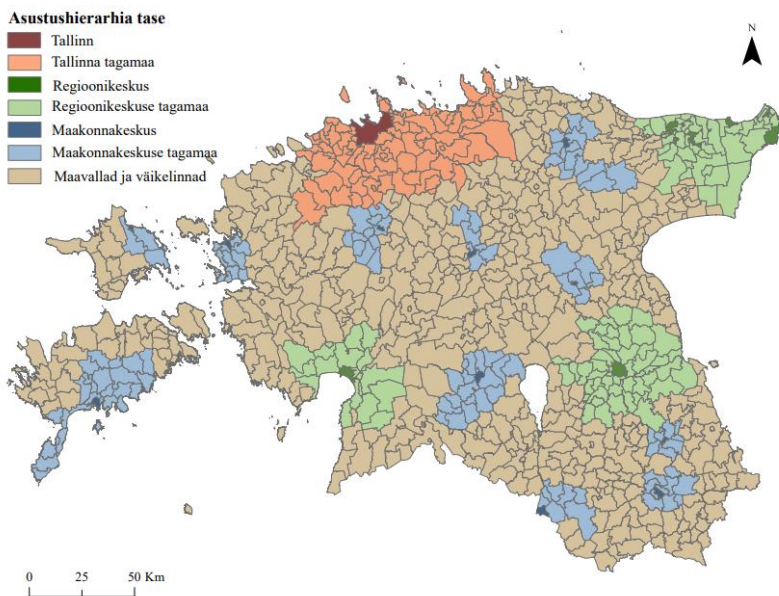
Rahvaloenduse metoodika raportist selgub, et viimase kolme rahvaloenduse puhul on kasutatud erinevaid definitsioone (Eesti Statistikaamet, 2021b). 2000. aasta rahvaloendusel leibkondasid uurides lähtuti majapidamisüksuse mõistest ehk ühte leibkonda määratleti inimesed, kellel oli ühine majapidamine (ühine eelarve ja toit) (Eesti Statistikaamet, 2021b). 2011. ja 2021. aastal kasutati aga teist definitsiooni, kui leibkonna moodustasid isikud, kes alaliselt elavad samas elamuüksuses (aadressipõhine määratlus) (Eesti Statistikaamet, 2021b). Kui 2011. aastal oli loendus veel küsitluse põhjal, siis 2021. aasta loenduseks töötati statistikaametis välja partnerlusindeksi metoodika, et leibkonnad kokku panna ja leida ka partnerid, kes elavad rahvastikuregistri järgi lahus (Eesti Statistikaamet, 2021c). Leiti, et aadressipõhiseid leibkondi oli traditsioonilistest veidi vähem, kuna vahel elab ühel aadressil rohkem traditsioonilisi leibkondi (Eesti Statistikaamet, 2021b).

2.2. Metoodika

Nagu eelnevast selgub, siis on tavaleibkonna defineerimiseks tänapäeval kaks erinevat viisi, millest ühte viisi kasutati 2000. aastal ning teist viisi 2011. ja 2021. aastal. Kuna rahvaloenduste puhul on kasutatud erinevaid definitsioone, siis ei võrrelda antud bakalaureusetöös leibkondade arvu ja suuruse muutusi aja jooksul. Selle tõttu keskendutakse antud töös just leibkondade ruumilistele erinevustele ja muutustele viimase kolme rahvaloenduse (2000., 2011. ja 2021. aasta) andmete põhjal. Niimoodi on võimalik tuvastada leibkondade suuruse erinevusi Eesti erinevates kohtades ning teha järeldusi, milliseid piirkondasid suuremad ja väiksemad leibkonnad eelistavad.

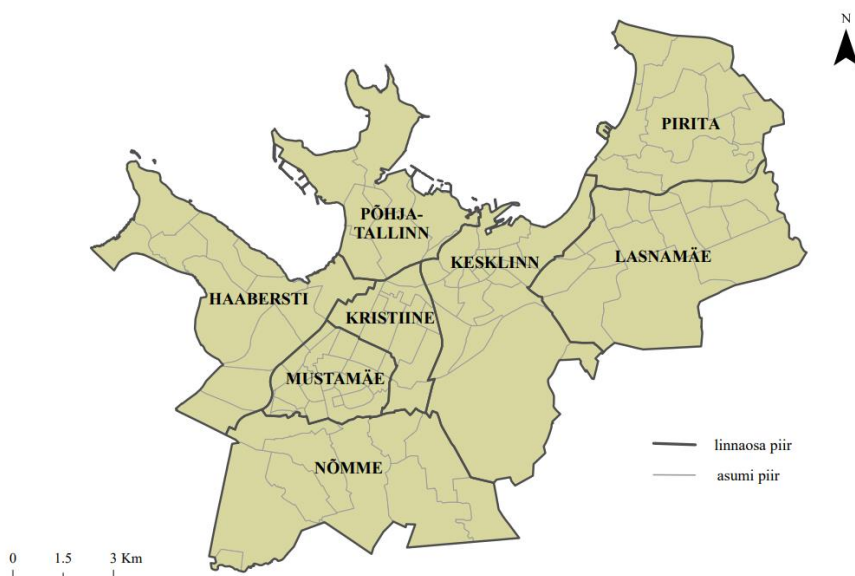
Antud bakalaureusetöös keskendutakse ruumilistele erinevustele ja peamiseks analüüsitavaks näitajaks on keskmine leibkonna suurus. Selleks, et ruumilisi erinevusi leibkondade suurustes paremini mõista, on andmeid analüüsitud Eesti maakondade ja kantide lõikes ning Tallinna ja Tartu linnas (asumid ja linnaosad) 2000., 2011. ja 2021. aasta kohta. Selleks on kasutatud kaardianalüüsi. Kaardianalüüsi puhul on keskmise leibkonna suuruse vahemikud loodud nii, et igas vahemikus oleks enamvähem võrdne arv üksusi. Kuna kaartide puhul on kasutatud läbivalt sama metoodikat, siis on võimalik erineva suurusega leibkondade paiknemise muutusi hinnata ka ajas. Tartu linna puhul vaadatakse Tartu linna asustusüksusena ja jäetakse välja endine Tähtvere vald. Esiteks vaadatakse millistesse maakondadesse on kolme viimase rahvaloenduse ajal koondunud suured ning millistesse väikesed leibkonnad. Teiseks vaadatakse ruumiliselt erineva suurusega leibkondade paiknemist Eesti kantides ning võrreldakse leibkondade suurusi linnades, nende tagamaadel ja ääremaal. Kaartidele on lisatud asustushierarhia piirid, et

ruumianalüüsi oleks kantide lõikes parem teha. Eesti asustushierarhia on näha joonisel 2. Viimasena liigutakse Eesti suurimate linnade Tartu ja Tallinna asumite leibkondade suuruse ruumiliste erinevuste võrdlemise juurde, leibkondade ruumilise paiknemise kirjeldamiseks kasutatakse ka linnade linnaosadid. Tallinna linnaosade kaart koos Tallinna asumitega on toodud välja joonisel 3 ja linnaosade kaart Tartu kohta Tartu asumitega on näha joonisel 4. Sisukama ruumianalüüsi jaoks on kaartidele lisatud ka paneelilamupiirkondade asukoht.

Joonis 2. Eesti kandi suuremate asustushierarhiatega

Märkus: Regioonikeskused: Tartu, Pärnu, Ida-Viru keskuslinnad

Joonis 3. Tallinna linnaosad ja asumid

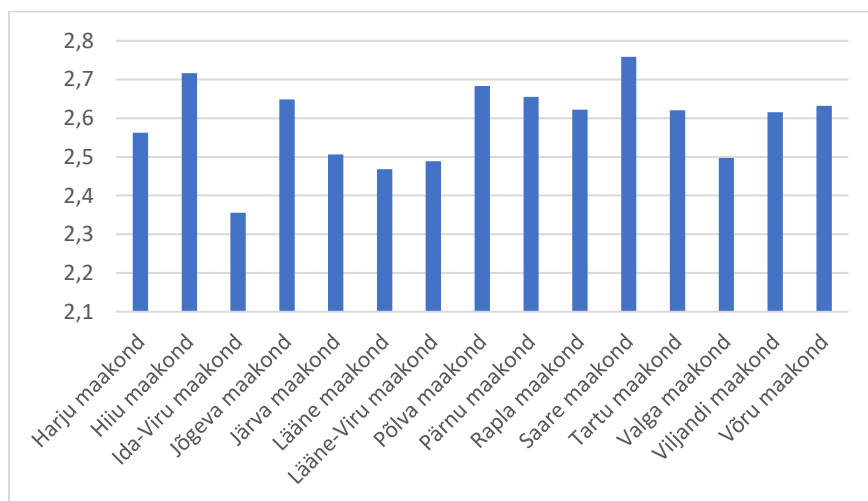
Joonis 4. Tartu linnaosad ja asumid

3. Tulemused

3.1. Leibkondade ruumilised mustrid 2000. aastal

3.1.1. Keskmise leibkondade suurus maakondades 2000. aastal

Kui vaadata keskmist leibkonna suurust maakondade lõikes, siis selgub, et maakonniti varieerub keskmine leibkondade suurus üsna palju (joonis 5). Jooniselt 5 on näha, et kõige suuremad leibkonnad asuvad Saare maakonnas (keskmise leibkonna suurus 2,75) ning Hiiu maakonnas (keskmise leibkonna suurus 2,71). Väikseimad leibkonnad olid 2000. aastal Ida-Virumaal (keskmise leibkonna suurus 2,36), Ida-Virumaale järgnes Lääne maakond, kus keskmine leibkonna suurus oli 2,47. Teised maakonnad jäid nende äärmuste vahele.

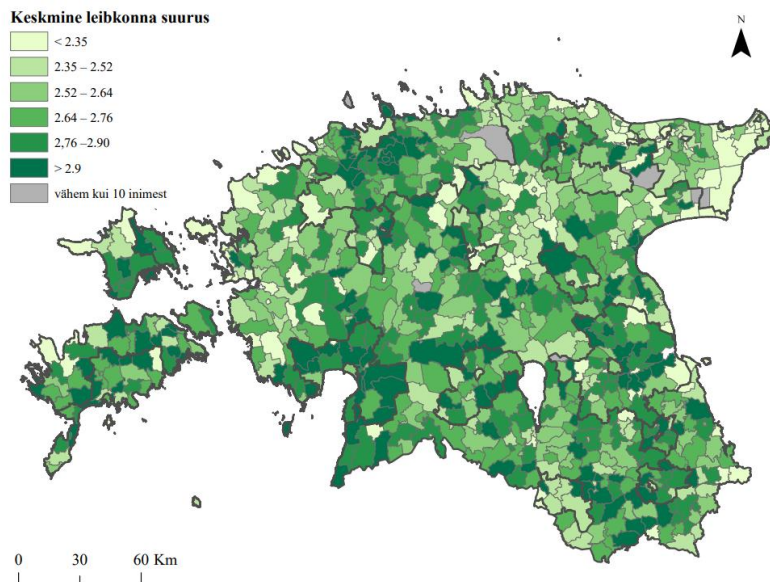

Joonis 5. Keskmise leibkondade suurus maakondades 2000. aastal

3.1.2. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Eesti kantides 2000. aastal

Tulemustest selgub, et 2000. aastal paiknesid kõige suuremad leibkonnad linnade lähedal, nende tagamaadel (joonis 6). Kõige suuremate leibkondadega paistavad silma Pärnu, Tallinna ja Tartu tagamaad, aga ka väiksemate linnade tagamaad nagu näiteks Viljandi või Võru ümbrus, kus keskmine leibkonna suurus on paljudes kantides suurem kui 2,9. Linnades sees on reeglina leibkonnad väiksemad kui nende tagamaadel. Jooniselt 6 on ka näha, et Kirde-Eesti kandi paistavad teistest maakondadest enam silma väiksema keskmise leibkonna suurusega. Kõige väiksemad leibkonnad paiknevad Kirde-Eesti idapoolsetes kantides, veidi suuremad leibkonnad asuvad aga näiteks Jõhvi ja Kohtla-Järve linnade ümbruses. Väga väikeste leibkondadega paistab välja ka Läänemaa, kus peamiselt on keskmine leibkonna suurus väiksem kui 2,52. Kirde-Eesti ja Läänemaa puhul on küll tegemist Eesti äärealadega, kuid joonist 6 vaadates

selgub, et ülejäänud Eesti äärealadel märkimisväärselt väiksemaid leibkondi kui sisemaal ei ole. Peale Läänemaa ja Kirde-Eesti paistavad väikeste leibkondade poolest välja veel Kesk-Eesti piirkond (nt Järvamaa, va Türi linn ja selle tagamaa, kus leibkonnad on jällegi suuremad kui ümbritsevates piirkondades) ja Hiiumaa loode osa.

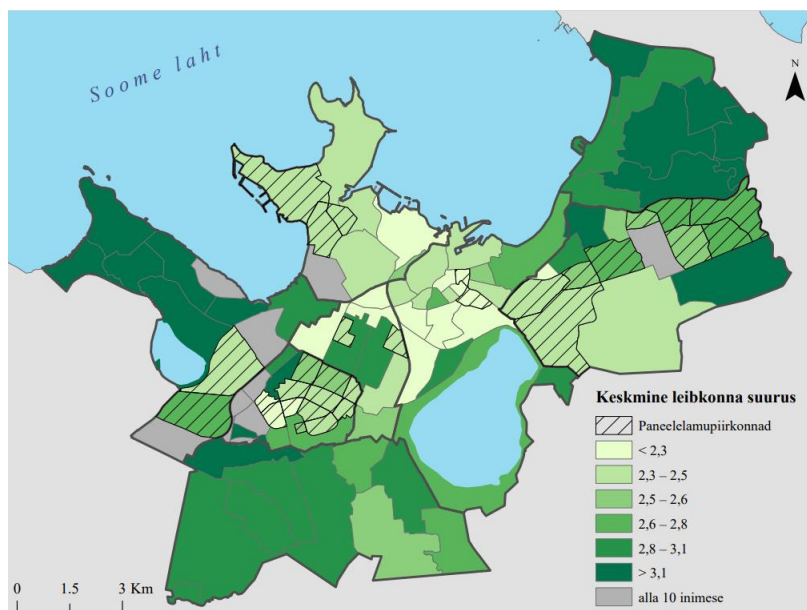

Joonis 6. Keskmine leibkonna suurus Eesti kantides 2000. aastal

3.1.3. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Tallinnas 2000. aastal

Tallinna puhul tulevad jooniselt 7 selgelt välja Tallinna eramajapiirkonnad. Kõige suuremad leibkonnad elavad 2000. aastal Pirita linnaosas, kus peaaegu terves piirkonnas on keskmine leibkonna suurus üle 2,8, suures osas lausa üle 3,1. Suuremate leibkondadega paistavad silma veel Haabersti (va paneelalamupiirkonnad) ja Nõmme, kus on samuti leibkonna keskmine suurus üle 2,8. Tegu on selgelt äärelinna aladega, kuhu kogunevadki tihti lastega perekonnad, mis moodustavad suuremad leibkonnad (joonis 7).

Tallinna väikseimad leibkonnad on 2000. aastal Põhja-Tallinnas ja Kesklinna linnaosas, kus on keskmine leibkonna suurus peamiselt alla 2,5. Jooniselt 7 on veel selgelt näha keskmise leibkonna suuruse erisust paneelalamupiirkondades. Nendes piirkondades on keskmine leibkonna suurus tunduvalt väiksem, kui ümbritsevatel aladel. Vaadates näiteks Mustamäed või Haaberstit, on selgelt näha, et ümbritsevatel aladel, mille puhul ei ole tegemist paneelalamupiirkondadega, elavad suuremad leibkonnad kui paneelalamupiirkondades.

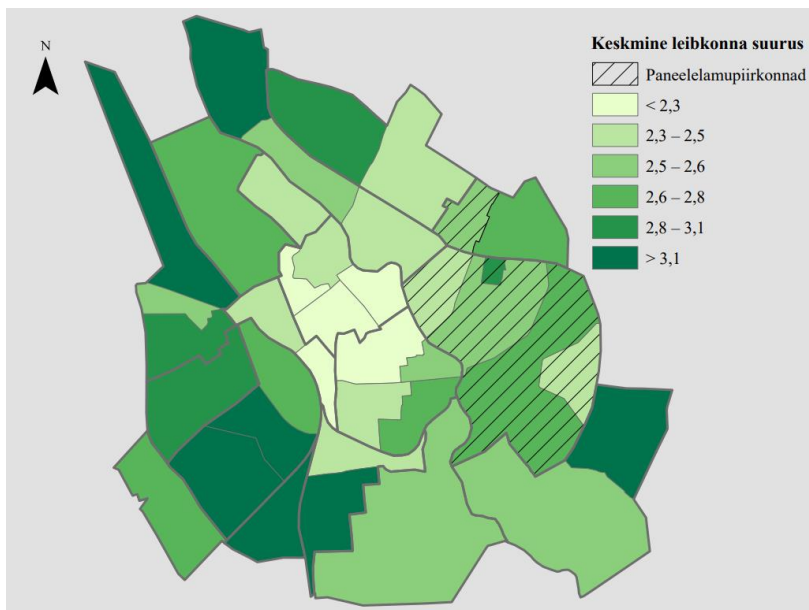

Joonis 7. Keskmine leibkonna suurus 2000. aastal Tallinnas

3.1.4. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Tartus 2000. aastal

Tartu linnas elavad 2000. aastal suuremad leibkonnad peamiselt äärelinna aladel (joonis 8). Tulemustest selgub, et suurimad leibkonnad on Tartus koondunud Kvissentali, Veeriku, Tammelinna, Variku ja Ropka linnaosadesse, kus keskmine inimeste arv leibkonnas on üle 3,1 inimese (joonis 8). Pea kõigi nende puhul on tegemist piirkondadega, kus on eramajade ja mitmepere-elamute osakaal kõrge (Turu-Uuringute AS, 2023). Nendele ei jää keskmise leibkonna suuruse poolest palju alla Ihaste, Ränilinna ja Maarjamõisa linnaosad, kus keskmine leibkonna suurus on ikka peamiselt üle 2,6. Selgelt moodustatakse kõige väiksemad leibkonnad Kesklinna linnaosas, kus on keskmine leibkonna suurus peamiselt alla 2,3 (joonis 8). Väikeste leibkondadega jääb silma veel ka Karlova piirkond, kus kesklinnale lähemal asuvas piirkonnas on keskmine leibkonna suurus alla 2,3 ja veidi kaugemal kuni 2,8.

Tartu kesklinna piirkonnas on üldiselt eluasemepinda üsna vähe ja peamiselt on tegemist väiksemate korteritega, kuhu suurematel peredel oleks raske mahtuda, seega moodustavadki suurema osa antud piirkonna leibkondadest tõenäoliselt väga väikesed leibkonnad ja suuremad pered on peamiselt kogunenud kesklinnast kaugemale. Vaadates Tartus 2000. aastal paneelamupiirkondi (Annelinnas ja osalt ka Jaamamõisas), siis seal ümbritsevate piirkondadega võrreldes suuri erinevusi näha ei ole (joonis 8).

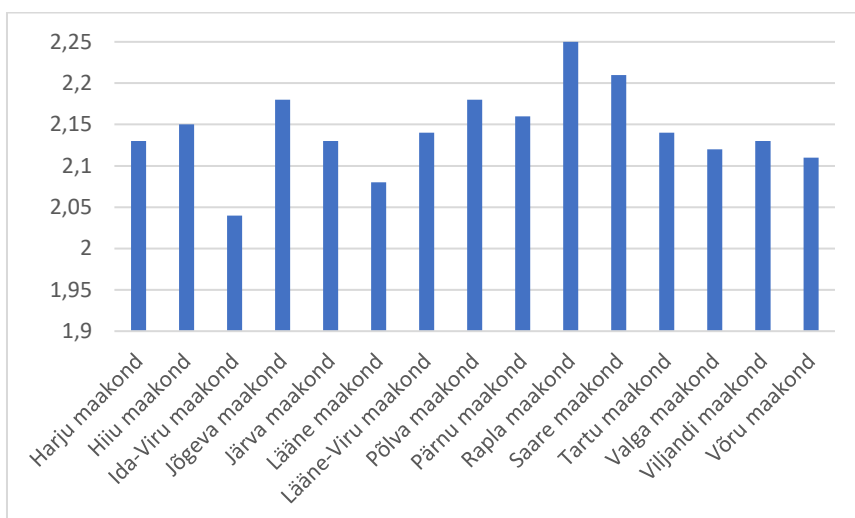

Joonis 8. Keskmine leibkonna suurus 2000. aastal Tartus

3.2. Leibkondade ruumilised mustrid 2011. aastal

3.2.1. Keskmine leibkondade suurus maakondades 2011. aastal

Tulemustest selgub, et 2011. aastal elavad kõige suuremad leibkonnad Rapla maakonnas, kus keskmine leibkonna suurus on 2,25 (joonis 9). Raplamaale järgneb Saaremaa, kus inimeste arv leibkonnas on 2,21. Seejärel tuleb Jõgevamaa (2,18) ja Põlvamaa (2,18) ning alles seejärel Hiiu maakond (2,15) (2000. aastal olid Hiiumaal ühed kõige suuremad leibkonnad). Joonis 9 näitab, et sarnaselt 2000. aastale on ka 2011. aastal on kõige väiksemad leibkonnad Ida-Virumaal (2,04) ning järgneb Lääne maakond, kus keskmine leibkonna suurus on 2,08.

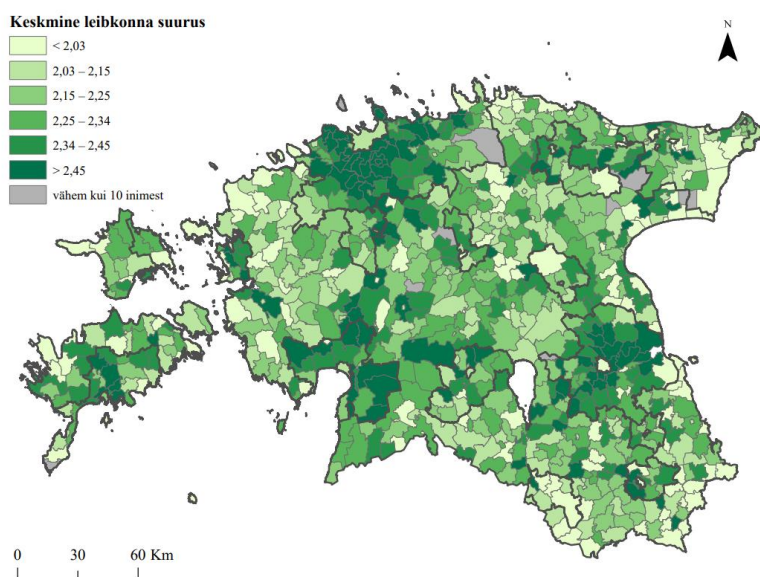

Joonis 9. Keskmine leibkondade suurus maakondades 2011. aastal

3.2.2. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Eesti kantides 2011. aastal

Tulemustest selgub, et 2011. aastal saame aina rohkem rääkida linnade tagamaadele kolimisest, sest just nendes piirkondades elavad suurimad leibkonnad (joonis 10). Jooniselt 10 on näha, et suuremate leibkondade jaoks on populaarseimad piirkonnad olnud just Tallinna linna, Tartu linna ja Pärnu linna tagamaad, kus on keskmine leibkonna suurus enamasti üle 2,45. Sarnaselt 2000. aastaga on linnades pea alati väiksemad leibkonnad, kui nende tagamaadel. Sama muster on ka väiksemate linnade puhul (nt Haapsalu), kus suuremad leibkonnad elavad just linnade tagamaadel, jättes linnade tagamaadest kaugemad kandid väiksemate leibkondadega (joonis 10).

Selgelt paistavad kõige väiksemate leibkondadega välja Kirde-Eesti (Ida-Virumaa) kandid, Läänemaa kandid ja ka Võru ning Valgamaa piirkond, kus suure osa alast moodustavad leibkonnad, mille keskmine suurus on alla 2,03 (joonis 10). Nimetatud piirkondade kantide puhul on taas tegemist äärealadega ja kiirelt kahanevate ja vananevate väikelinnadega. Peale äärealade on väikesed leibkonnad ka näiteks Järva maakonna kantides, kus inimeste arv leibkonnas on tihti alla 2. Tegu on Tartu ja Tallinna vahelise alaga, mis ei ole kummagi linna tagamaa ning sealt koonduvad inimesed suurematele linnadele lähemale, nende tagamaadele. Suurimate saarte (Saaremaa ja Hiiumaa) puhul on samuti näha ääremaalt koondumist linnade tagamaadele ning mida kaugemale linnast liigutakse, seda väiksemad on reeglina leibkonnad (joonis 10).

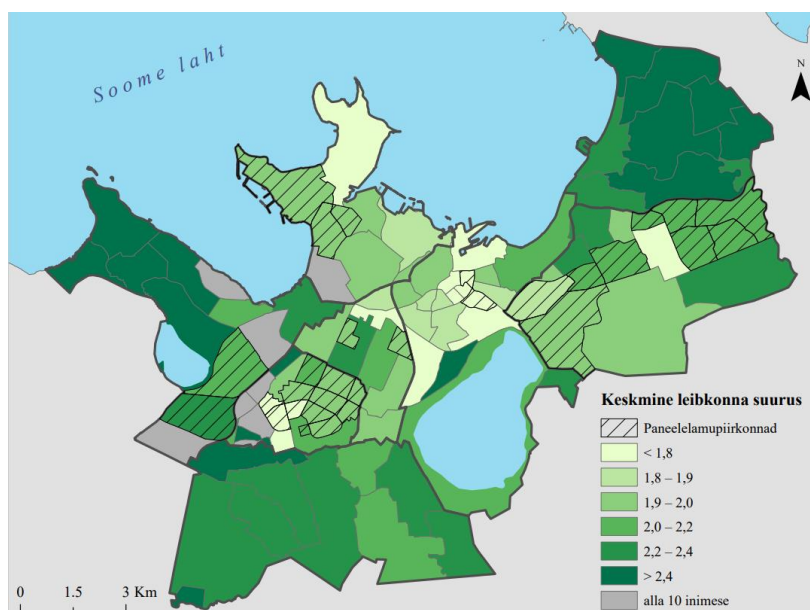

Joonis 10. Keskmine leibkonna suurus Eesti kantides 2011. aastal

3.2.3. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Tallinnas 2011. aastal

Kui vaadata leibkondade suurust Tallinnas 2011. aastal, siis taaskord jäävad silma kindlad eraelamurajoonid, kus suuremad leibkonnad elavad (joonis 11). Suurimad leibkonnad on 2011. aastal Pirital, kus on keskmine leibkonna suurus pea alati üle 2,6 ja suures osas ka üle 2,8. Teiseks suurte leibkondadega linnaosaks saame joonise 11 põhjal tuua Nõmme, kus on samuti inimeste arv leibkonnas peamiselt üle 2,6. Suured leibkonnad elavad veel Haabersti põhjaosas, kus on tegemist peamiselt eraelamutega ning keskmine leibkonna suurus on üle 2,8. Kõigi kolme väljatoodud linnaosa puhul on tegemist kesklinnast kaugeimate aladega, seega võib oletada, et suuremate leibkondade ja perede jaoks on atraktiivsemad just need alad, mis on kesklinnast kaugemal ning kus on peamiselt tegemist eraelamutega (joonis 11).

Väikseimate leibkondadega paistab jooniselt selgelt välja Põhja-Tallinn, kus on pea terve linnaosa ulatuses tegemist leibkondadega, mille keskmine suurus on alla 2,25 (joonis 11). Kesklinna, Kristiine, Mustamäe ja Lasnamäe linnaosade puhul on küll leibkonna suuruses veidi erisusi, kuid keskmiselt on leibkondade suurus siiski alla 2,4 ehk nendes piirkondades on pigem tegemist väikeste leibkondadega. Taaskord tulevad jooniselt 11 välja erisused Tallinna paneelilamupiirkondades, kus on tegemist väiksemate leibkondadega, kui ümbritsevatel aladel. Seda peegeldab näiteks Mustamäe linnaosa, kus paneelilamupiirkondades on keskmine leibkonna suurus väiksem, kui näiteks Pirital, mis asub kohe paneelilamupiirkondade kõrval, kuid tegemist on peamiselt just piirkonnaga, kus on rohkem eramaju.

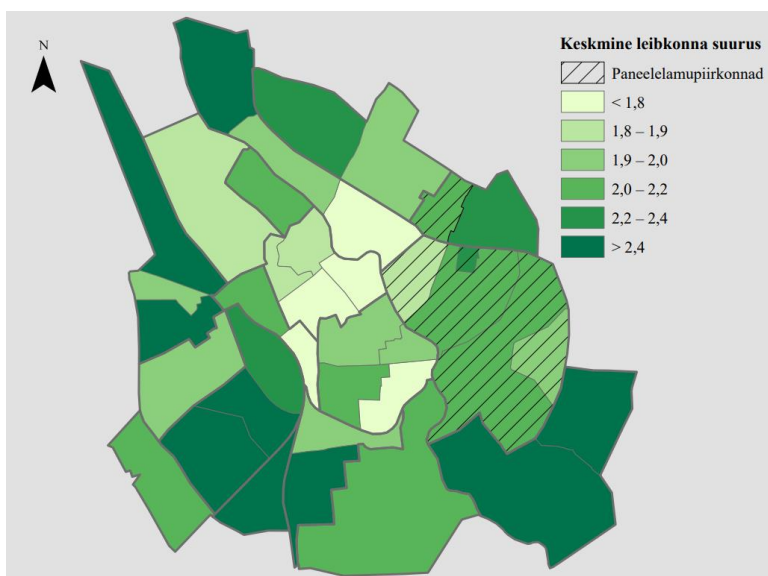

Joonis 11. Keskmine leibkonna suurus 2011. aastal Tallinnas

3.2.4. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Tartus 2011. aastal

Jooniselt 12 selgub, et Tartus on 2011. aastal suurimad leibkonnad asustanud taaskord äärelinna alasid. Suurimad leibkonnad on 2011. aastal olnud Tartus Ihastes, Veerikus, Kvissentalis, Tammelinnas ja ka Ropka linnaosas, kus on keskmine leibkonna suurus peamiselt üle 2,4. Suurimate leibkondadega piirkondadele ei jää palju alla ka näiteks Jaamamõisa linnaosa, kus on peamiselt inimeste arv leibkonnas üle 2,2 (joonis 12). Kõikide eelnimetatud linnaosade puhul on tegemist enamasti just eraelamurajoonide ja äärelinnaga. Veidi väiksemad leibkonnad on Annelinnas ja Supilinnas (suures osas keskmine leibkonna suurus 2–2,2). Väiksemate leibkondade poolest jääb Tartu linnas 2011. aastal silma ka veel kesklinna piirkond. Jooniselt 12 selgub, et väikseimad leibkonnad on olnud Kesklinna ja ka osal Ülejõe linnaosast, kus keskmine leibkonna suurus on suuresti alla 1,8, mis võib taaskord olla seotud suuremate leibkondade eelistustega, sest kesklinna piirkonnas on ruumi vähem ning aia omamise võimalus on minimaalne. Võib oletada, et antud piirkonnas on kortermaju, mis tihti on asustatud üksikute vanemaealiste inimeste või just noorte inimeste poolt, kes käivad ülikoolis. Joonise 12 põhjal saab teha järelduse, et mida kesklinna poole liigutakse, seda rohkem puututakse kokku väiksemate leibkondadega.

Vaadates paneelilamupiirkondi Tartus 2011. aastal, siis võrreldes teiste äärelinna aladega, mis asuvad paneelilamupiirkondade kõrval (Ihaste ja suur osa Jaamamõisa (va. paneelilamupiirkond)), elavad paneelilamupiirkondades veidi väiksemad leibkonnad, kui ümbritsevatel aladel. Siiski ei ole erinevus väga marginaalne ning saab öelda, et ka paneelilamupiirkondades elab märgatav hulk suuri leibkondi (joonis 12).

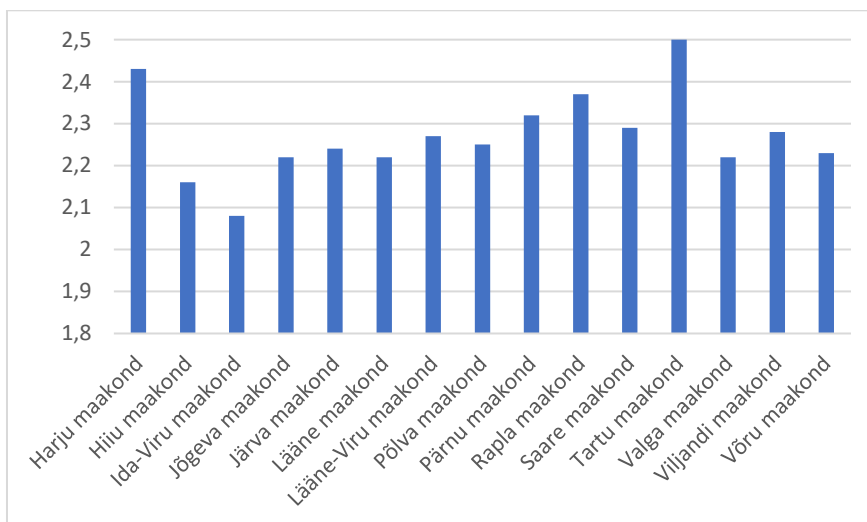
Joonis 12. Inimeste arv leibkonnas 2011. aastal Tartus

3.3. Leibkondade ruumilised mustrid 2021. aastal

3.3.1. Keskmise leibkondade suurus maakondades 2021. aastal

Tulemustest selgub, et 2021. aastal elasid suurimad leibkonnad Tartu maakonnas, kus keskmine leibkonna suurus on 2,5 (joonis 13). Tartumaast ei jää palju maha Harjumaa (keskmine leibkonna suurus 2,43). Seejärel tulevad Raplamaa (keskmine leibkonna suurus 2,37) ning Pärnu maakond (keskmine leibkonna suurus 2,32) (joonis 13). See näitab, et aina rohkem eelistavad suuremad leibkonnad ja noored pered minna elama suuremate linnade lähedusse.

Kõige väiksemate leibkondade poolest tuleb 2021. aastal selgelt välja Ida-Viru maakond, kus on keskmine leibkonna suurus vaid 2,08. Ida-Virumaale järgneb väikeste leibkondade poolest Hiiu maakond (keskmine leibkonna suurus 2,16). Teiste maakondade puhul niivõrd suuri erinevusi jooniselt 13 välja ei tule.

Joonis 13. Keskmise leibkondade suurus maakondades 2021. aastal

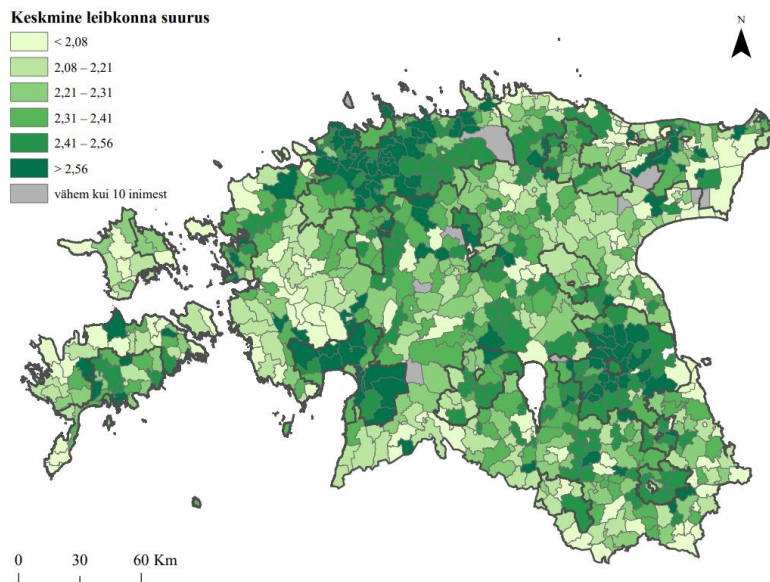
3.3.2. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Eesti kantides 2021. aastal

Jooniselt 14 tulevad selgelt välja suuremate leibkondadega piirkonnad. Selgub, et suurimad leibkonnad paiknevad 2021. aastal taas peamiselt suurte linnade tagamaadel. Jooniselt 14 paistavad väga selgelt suurte leibkondadega välja Tallinna linna, Tartu linna ja Pärnu linna tagamaad, kus on keskmine leibkonna suurus peamiselt üle 2,56. Linnade sees elavad 2021. aastal taaskord väiksemad leibkonnad kui linnade tagamaadel (nt Tallinn, Tartu, Pärnu).

Lõuna-Eesti kantides, mis asuvad Läti piiri ääres, elavad üsna väikesed leibkonnad (keskmine leibkonna suurus peamiselt vähem kui 2,21). Kirde-Eesti idapiiri äärsetes kantides elavad

samuti väga väikesed leibkonnad (keskmise leibkonna suurus alla 2,08) ning ka Läänemaal elavad peamiselt väikesed leibkonnad (suuresti keskmine leibkonna suurus alla 2,21, v.a Haapsalu linna tagamaa). Eelnimetatud maakondade puhul on tegemist äärealadega ning võib öelda, et aina rohkem jääb tühjaks ääremaa ning kolitakse linnade lähedale nende tagamaadele (joonis 14).

Saarte puhul on samuti väga selgelt näha, et äärealadel elavad väga väikesed leibkonnad (joonis 14). Saaremaa puhul on suuremad leibkonnad väga jõudsalt kolinud ääremaast kaugemale, Kuressaare tagamaale. Hiiumaal on üldiselt tegemist üsna väikeste leibkondadega (keskmise leibkonna suurus peamiselt alla 2,21), väikeseks erandiks saab taaskord tuua Kärkla linna ümbruse, kus on keskmine leibkonna suurus peamiselt 2,21–2,31 (joonis 14).

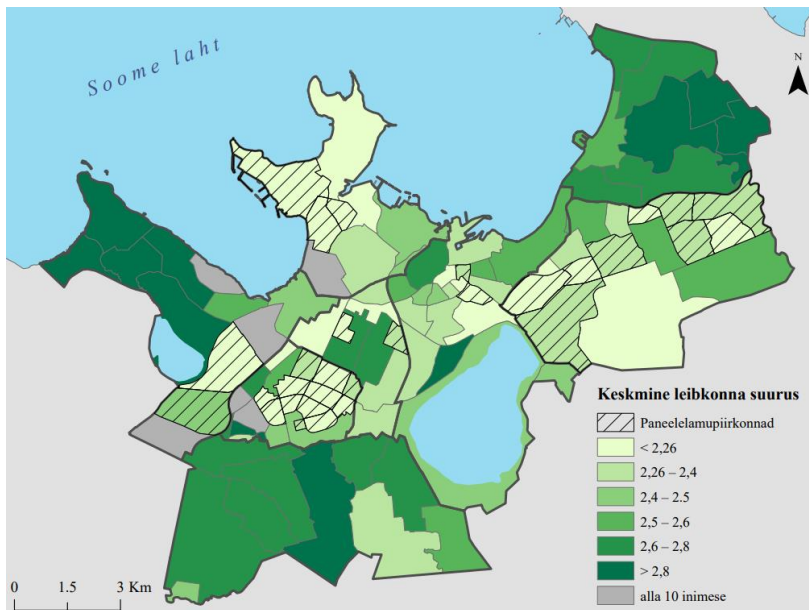
Joonis 14. Keskmine leibkonna suurus Eesti kantides 2021. aastal

3.3.3. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Tallinnas 2021. aastal

Tulemustest selgub, et 2021. aastal elavad suuremad leibkonnad sarnaselt eelmistele uurimisperiodidele äärelinna eraelamupiirkondades (joonis 15). Suured leibkonnad elavad 2021. aastal Tallinnas näiteks Pirital, kus suures osas on keskmine leibkonna suurus 2,6–2,8 ja osadel aladel ka üle 2,8. Suured leibkonnad on veel Haaberstis (v.a paneelaelamupiirkonnad) ja ka Nõmmel (joonis 15). Kõigi eelnimetatud linnaosade puhul on tegemist äärelinna eramajapiirkondadega.

Väga väikeste leibkondadega paistab 2011. aastal välja Põhja-Tallinna linnaosa, kus enamuse ala on asustanud leibkonnad, mille keskmine suurus on alla 2,25. Kesklinna ja Kristiine

linnaosades on alasid, mille on asustanud veidi suuremad leibkonnad, kuid enamasti on tegemist väiksemate leibkondadega kui ümbritsevatel aladel. Lasnamäe linnaosas on samuti tegemist peamiselt väikeste leibkondadega, mis võib tuleneda suurtest paneelalamupiirkondadest, mida eelistavad peamiselt üksikud inimesed või muud väikesed leibkonnad. Väikeste leibkondadega paistavad joonisel 15 välja veel Mustamäe ja Haabersti paneelalamupiirkonnad, kus on tegemist tunduvalt väiksema keskmise leibkonna suurusega kui ümbritsevatel aladel.

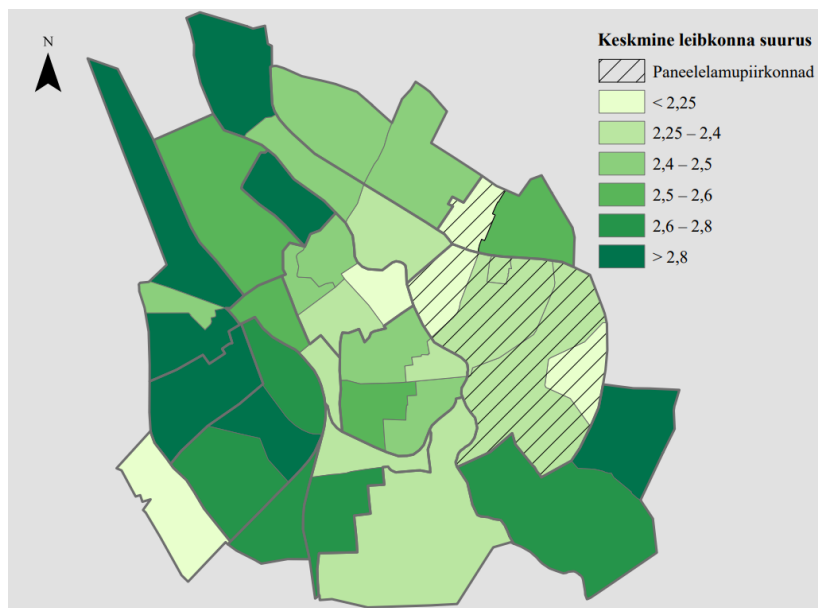
Joonis 15. Keskmine leibkonna suurus 2021. aastal Tallinnas

3.3.4. Erineva suurusega leibkondade paiknemine Tartus 2021. aastal

Tulemustest selgub, et 2021. aastal elavad Tartu linnas taas kõige suuremad leibkonnad Kvissentali, Veeriku, Supilinna ja Maarjamõisa linnaosades, kus keskmine leibkonna suurus on peamiselt üle 2,8 (joonis 16). Suured leibkonnad on veel Tammelinna ja Ihaste linnaosades (keskmine leibkonna suurus üle 2,6). Eelnimetatud linnaosade puhul on taaskord peamiselt tegemist äärelinna aladega ning seal moodustavad märkimisväärse osa elamutest just eramajad (v.a Supilinn). Supilinna puhul kogub jõudsalt hoogu gentrifikatsioon ning seal on tegemist ka tugeva kogukonnaga, mis võib sinna suuremaid leibkondi meelitada (Turu-Uuringute AS, 2023).

Väikeste leibkondadega paistavad 2021. aastal Tartus selgelt välja kesklinna piirkond, Ropka tööstusrajoon ning Annelinn. 2021. aastal tuleb juba üsna selgelt välja leibkonna suuruse erinevus paneelalamupiirkondades (joonis 16). Paneelalamupiirkondades (peamiselt Annelinn)

elavad enamasti väiksemad leibkonnad, kui neid ümbritsevates äärelinna linnaosades (Ihaste ja Jaamamõisa (v.a paneelilamupiirkond)).

Joonis 16. Keskmine leibkonna suurus 2021. aastal Tartus

4. Arutelu

Selle uurimistöö üheks olulisemaks tulemuseks on see, et suuremate leibkondade paiknemine on muutunud ning see peegeldab paljuski ilmselt nende eelistusi. Kui 2000. aastal olid suurimad leibkonnad Saaremaal ja Hiiumaal, siis 2011. aastal Raplamaal ja Saaremaal ning 2021. aastaks olid suurimad leibkonnad Harjumaal ja Tartumaal. See näitab, et suured leibkonnad eelistavad aina rohkem suuremate linnade lähedale kolimist. Maakondade lõikes on sellel sajandil rahvaarv langenud kõigi maakondade maalistes piirkondades välja arvatud Tartumaal ja Harjumaal (Eesti Statistikaamet, 2021a). Väikeste leibkondade puhul on kõigi kolme viimase rahvaloenduse ajal olnud väikseimad leibkonnad Ida-Virumaal ning 2000. ja 2011. aastal järgnes Ida-Virumaale Lääne maakond ning 2021. aastal Hiiumaa. Ida-Virumaal on rohkem venekeelseid, kelle sündimusnäitajad on olnud pikka aega väiksemad kui eestlastel (Palo, 2011). See on tingitud paljudest asjadest, sh sellest, et eestlaste kindlustunne homse ees on suurem kui venelastel, venelaste keskmine netopalk on madalam kui eestlastel ning venelaste hakkamasaamine tööturul on keele tõttu keerulisem (Palo, 2011). Töötuse määr on aastaid olnud kõrgeim just Kirde-Eestis (Eesti Statistikaamet, 2023b).

Suurimad leibkonnad olid kõigi kolme rahvaloenduse andmete põhjal (2000. aasta, 2011. aasta ja 2021. aasta) linnade tagamaadel. Nagu ka varasemalt tehtud uurimuse (Tammaru jt., 2023), põhjal võis oletada, siis linnades elavad väiksemad leibkonnad kui linnade ümbruses. Põhjus võib tuleneda sellest, et suuremad leibkonnad, kelleks on tavaliselt noored pered, eelistavad kolida kohtadesse, kus on rohkem ruumi, on turvalisem ning on olemas aed (Jansen, 2020). Neid võimalusi pakuvad elamurajoonid, mis asuvad kesklinnadest kaugemal ning tihti ka linnast väljas. Samuti on elamumaa tavapäraselt seda odavam, mida rohkem linnast välja minnakse. Suuremates linnades (nt Tallinnas) on eluasemehinnad viimase kümne aasta jooksul väga palju kasvanud ja paljud inimesed ei saa linnas enam soovitud eluaset endale võimaldada (Kährlik ja Pastak, 2023).

Tulemustest selgus, et linnade tagamaadele kolimine on muutunud aina populaarsemaks ning riigi kaugemad piirkonnad on kolme viimase rahvaloendusega jäänud suurtest leibkondadest aina tühjemaks. Ääremaal vananeb ja väheneb rahvastik märgatavalt kiiremini, kui Eestis tervikuna, kuna pikema aja vältel on kaotatud noori ja aktiivseid elanikke (Eesti Koostöö Kogu, 2010). Maal on vähe töökohti, eriti naistele ja selle tõttu on naiste väljaränne suurem ja 30. aastates mehi on poolteist korda rohkem kui naisi (Eesti Koostöö Kogu, 2010). See olukord, mida nimetatakse pruudiprobleemiks tingib omakorda väiksema sündimuse ja laste arvu (Eesti

Koostöö Kogu, 2010). Võrreldes 2021. aastaga elas 2000. aastal suuremaid leibkondi ka kaugemates Eesti piirkondades ja riigi äärealadel. 2021. aastal on koondunud linnadele lähemale ning ääremaal elavad aina väiksemad leibkonnad. Laienevad elamurajoonid linnade tagamaadel ehk toimub eeslinnastumine, aga eriti Tallinna, Tartu ja Pärnu ümbruses. Selle põhjuseks saab tuua inimeste tööalaste trajektooride mõju (Esteve jt., 2024). Inimesed leiavad omale tööd aina rohkem peamiselt suurematest linnadest, mille tõttu toimub linnastumine ning väiksemad asulad ja väikelinnad kahanevad (Eesti Statistikaamet, 2021a). On leitud, et just erialased töökohad ja palgad maapiirkondades on üheks kõige suuremaks takistuseks maale kolimisel (Eesti Maaülikool, 2016). Linnas tööl käimine eeldab aga linnaväliselt alalt tihedat pendelrännet ning see võib olla üheks põhjuseks, miks ei soovi inimesed linnadest kaugemale kolida. Pikk autosõit võtab inimestelt rohkem aega ja kulutusi. Mida kaugemale linnast liigutakse, seda halvemaks muutub enamasti ka ühistranspordivõrk, mis on paljud inimeste jaoks pendelränne toimimiseks vajalik ja võib osutada takistuseks maal elades (Eesti Maaülikool, 2016).

Tulemustest selgus, et Tallinna linna siseselt on kõigi kolme rahvaloenduse (2000. aasta, 2011. aasta ja 2021. aasta) puhul suuremad leibkonnad eelistanud elamiseks pigem kesklinnast kaugemale jäävaid piirkondi, kus on rohkem eramaju. Aastate lõikes jääb silma, et aina enam elavad suuremad leibkonnad Eestis suuremate linnade sees äärelinnas ja kesklinna piirkonna leibkonnad jäävad väiksemateks. Paljusid arenenud riike iseloomustavad üldised trendid (üheinimeseleibkondade osakaalu suurenemine tänu vananemisele ja muudele protsessidele, mida on varasemalt kirjeldatud) paistavad silma ka erineva suurusega leibkondade ruumilistes mustrites – paneelelamupiirkonnad, kus väga suur osa linnade elanikkonnast elab, on ajas muutunud selliseks, et seal elavad aina rohkem väikesed leibkonnad. Suurimate leibkondade poolest jäid kõigi viimase kolme rahvaloenduse puhul Tallinnas silma Pirita, Nõmme ning Haabersti linnaosad. Kõigi kolme linnaosa puhul on suuresti tegemist eraelamupiirkondadega, kus on enamasti majadel olemas aiad, tagatud privaatsus, olemas hea ühistranspordiühendus ning teenused ei ole samuti kaugel. Need aspektid ongi need, mida suuremad pered tavaliselt elamiseks otsivad ja eelistavad. Väikeste leibkondade puhul kerkisid Tallinna linnas selgelt esile Põhja-Tallinn ning Kesklinna linnaosa. Põhja-Tallinna puhul on tegemist suures osas tööstus- ja sadamapiirkonnaga ning suuresti ka paneelelamupiirkonnaga. Kuna suuremad leibkonnad eelistavad suuremaid elamispindasid, mida Põhja-Tallinn enamasti ei paku, siis moodustavadki antud alal leibkondadest enamuse just väikesed leibkonnad. Lisaks Põhja-Tallinnale olid väikesed leibkonnad nii 2000. aastal, 2011. aastal ning ka 2021. aastal Kesklinna

linnaosas. Tallinna Kesklinna linnaosas on tegemist suures osas kaubanduspindadega, hotellidega ja muude teenustega. Piirkonnas on küll kortermaju, kuid neid suuremad leibkonnad ei eelista ning võimalused kolitakse enamasti piirkonda, kus on rohkem ruumi. Võib oletada, et Põhja-Tallinnas ja Kesklinna linnaosas moodustavad suure osa leibkondadest eakate ja noorte inimeste leibkonnad ning üksik- ja väikepered, kellel palju ruumi vaja pole ning kes eelistavad väiksemaid kodusid, mis on erinevatele teenustele lähedal (Jansen, 2020). Tallinna puhul tulid selgelt välja leibkondade suuruse erisused paneelelamupiirkondades. Nagu varasemalt Leetmaa jt. (2018) tehtud uurimuse põhjal võis oletada, siis paneelelamupiirkondades on tegemist väiksemate leibkondadega kui ümbritsevates piirkondades, kuna nendel aladel toimub kiire rahvastiku vananemine ning vanemad inimesed elavad sageli üksinda. Võime oletada, et mida rohkem vananevad paneelelamupiirkonnad, seda enam vananeb ka seal olev rahvastik, mis toob nendes piirkondades kaasa aina enam väikseid leibkondi.

Teise suure Eesti linnana uuriti töös Tartu linna. Sarnaselt Tallinnaga tulid ka nendest tulemustest välja selged mustrid erineva suurusega leibkondade paigutusel ning eelistustel. Kõigi kolme rahvaloenduse (2000., 2011. ja 2021. aasta) järgi eelistasid Tartus sarnaselt Tallinnaga suured leibkonnad just äärelinna alasid. Suurimad leibkonnad olid kõigi kolme viimase rahvaloenduse ajal Veeriku linnaosas, Ülejõe linnaosa põhjaosas, Maarjamõisa, Tammelinna, Variku, Ropka ja ka Ihaste linnaosades. Kõikide eelnimetatute puhul on tegemist äärelinna aladega. Nendes linnaosades moodustavad suure osa eraelamupiirkonnad, kus on enamasti olemas aiad, privaatsus ja muud suurtele leibkondadele olulised teenused, milleks on näiteks hea ühistranspordi ühendus ja poodide olemasolu. Kõige väiksemad leibkonnad jäid sarnaselt Tallinnaga ka Tartus Kesklinna linaosasse. Tartus jääb Kesklinna linnaosasse Raekoja plats, mitmed ostukeskused ja ärihooned. Raadi-Kruusamäe, Jaamamõisa ja Annelinna linnaosades, elavad enamasti väiksemad leibkonnad kui Tartu eraelamurajoonides, sest nendes piirkondades on arvukalt kortermaju, kus paljud suuremad leibkonnad elada ei soovi. Aastate lõikes on suurim erinevus see, et kui 2000. aastal oli selgelt kõige väiksemate leibkondadega just kesklinna piirkond, siis 2011. aastal on juba palju rohkem varieeruvust ja väikesed leibkonnad elavad ka kesklinnast kaugematel aladel ning 2021. aastaks on Annelinnas juba tegu sama väikeste leibkondadega kui Kesklinnas. Annelinna puhul on tegemist suure paneelelamupiirkonnaga, kus elavad suures osas just vanemad inimesed ja tudengid, kuid väiksemas osas elavad seal ka suuremad leibkonnad. Erinevalt Tallinnast ei olnud Tartu puhul 2000. ja 2011. aastal suuri erinevusi paneelelamupiirkondade ja ümbritsevate piirkondade vahel. See võib olla seotud sellega, et Annelinnas on taskukohasemad üürihinnad (Kalm, 2019)

ning ka suuremad leibkonnad soovivad selle tõttu sinna pikemaks jääda. Vaid 2021. aasta puhul tuli Tartus välja väike erinevus paneelelamupiirkondade ja ümbritsevate piirkondade vahel, kui paneelelamupiirkondades elasid veidi väiksemad leibkonnad kui ümbritsevates piirkondades. Võib oletada, et Annelinnas rahvastik vananeb ja sellega tekib seal juurde ka üheinimeseleibkondi, kuid seda ei saa kindlalt väita, sest võib-olla on aina rohkem piirkonnas tegemist just üksikute tudengitega.

Antud bakalaureusetöös oli peamine rõhk just erineva suurusega leibkondade ruumiliste mustrite analüüsil. Tööst leiti, milliseid piirkondi eelistavad väiksemad ja milliseid suuremad leibkonnad. Kuna tööst tuleb välja, et üheinimeseleibkonnad on üha arvukamad, siis oleks kasulik edasistes töödes keskenduda just sellele leibkonnatüübile ning vaadata seda rühma täpsemalt erinevate rahvastikutunnuste lõikes. Huvitav oleks vaadata, kuidas paiknevad Eestis väikesed leibkonnad näiteks rahvuse ja vanusegruppide lõikes. Praeguste tulemuste järgi on näha, kus väikesed leibkonnad paiknevad, aga ei ole teada, kellega on täpsemalt tegu. Tööst tuli välja, et väikeseid leibkondi on arvukalt näiteks paneelelamupiirkondades. Hetkel ei ole aga teada, kas tegu on tudengite ja oma eluasemekarjääri alustavate noortega või hoopis eakate inimestega. Kui tegemist on peamiselt eakate inimestega, siis võib see kujuneda probleemiks, sest kõrgetest kortermajadest on vanematel inimestel raske liikuma saada ja neil võib tekkida probleem elutähtsatele teenustele ligipääsuga. Palju on väikeseid leibkondi ka ääremaal, kus võib samuti suur eakate osakaal olla probleemne, kuna äärealadel on tihti erinevad teenused kaugel ja transpordivõimalused halvemad. Seega oleks täpsem vaade erinevate leibkonnatüüpide ruumilistest mustritest huvitav ja vajalik edasine uurimissuund.

Kokkuvõte

Selle bakalaureusetöö eesmärgiks oli kolme viimase rahvaloenduse (2000, 2011 ja 2021) põhjal välja selgitada, kuidas erineva suurusega leibkonnad Eesti kantides ning kahes suuremas linnas paiknevad ja kuidas on nende ruumilised mustrid ajas muutunud. Täpsemalt püüti leida vastuseid järgmistele uurimisküsimustele

- 1) Millised on erineva suurusega leibkondade ruumilised mustrid Eesti kantides?
- 2) Milline on erineva suurusega leibkondade paiknemine Tallinna ja Tartu asumites?
- 3) Kuidas on erineva suurusega leibkondade ruumilised mustrid kahe viimase aastakümnega muutunud?

Töö tulemused näitasid, et kõige väiksemad leibkonnad on stabiilselt juba pikka aega olnud Ida-Virumaal ning üldiselt Kirde-Eestis, mille põhjus peitub suure tõenäosusega venekeelses elanikkonnas, kes on selles piirkonnas üleesindatud ning kelle sündimus on juba pikka aega olnud väiksem kui eestikeelsetel elanikel. Suured leibkonnad elavad aina enam kantides, mis on suurte linnade lähedal, peamiselt just Tallinna, Tartu ja Pärnu tagamaadel. Suurte leibkondade kolimine suuremate linnade tagamaale jätab ääremaa tühjemaks ning väga väikeste leibkondadega. Ääremaal on aina rohkem tööpuudust ja erinevad teenused kolivad sealt tihti ära ning selle tõttu ei ole need alad ka suurtele peredele atraktiivsed. Suured leibkonnad eelistavad rohkem ruumi ja privaatsust, kuid oluline on ka erinevatele teenustele lähedal asumine. Seda kõike pakuvad eeslinnalised piirkonnad. Linnades on vähem ruumi ning kinnisvara ja maa on kallim, seega moodustavad seal peamise osa just veidi väiksemad leibkonnad kui linnast väljaspool. Lisaks lähevad linnadesse õppimise ja töötamise eesmärgil paljud noored, kes on seal väikeses leibkonnas ja ka see on üks oluline põhjus, miks on seal väiksemad leibkonnad.

Vaadates Eesti suurimaid linnu (Tallinn ja Tartu) on linnasiseselt märgata selget mustrit, kui mõlema linna puhul on äärelinnades rohkem suuri leibkondi kui linnade keskel. Äärelinnad ning nendes asuvad eraelamurajoonid pakuvad suurematele leibkondadele veidi rohkem ruumi ja privaatsust ning selle tõttu elavadki nad pigem just nendes piirkondades. Kesklinna piirkonnas on mõlemas linnas vähem eraelamupinda ning enamasti on tegemist erinevate teenuste lähedal asuvate kortermajadega, mida eelistavad peamiselt vanemad inimesed ja muud väikesed leibkonnad. Aja jooksul on nii Tallinna kui ka Tartu puhul muutunud peamiselt see, et mida aeg edasi, seda rohkem elab väikeseid leibkondi linnade paneel eramupiirkondades.

Väikeste leibkondade osakaal on ajas aina rohkem suurenenud ning neil on vaja rohkem ruumi ning linnaruum, kus teenused on lähedal, on neile sobiv. Paneelelamupiirkondades elab Tallinnas selgelt rohkem väikeseid leibkondi, kui ümbritsevates piirkondades ning see on seotud peamiselt nendes piirkondades elava vananeva rahvastikuga. Tartu puhul tuleb leibkondade suuruse erinevus paneelelamupiirkondades välja vaid 2021. aastal, kui paneelelamupiirkondades on tegu väiksemate leibkondadega, kui ümbritsevates piirkondades. Saab oletada, et tegemist on eakate inimeste või tudengitega.

Sellist ülevaatlisku uurimust erineva suurusega leibkondade ruumilise paiknemise kohta erinevatel ajahetkedel ei ole Eestis varasemalt tehtud. Kuigi eri aastate rahvaloenduste meetodikaga seotud takistused ei võimaldanud hästi võrrelda leibkondade suuruse muutust ajas, siis peegeldas antud töö geograafiline analüüs ka mingil määral muutusi ajas (vananemine, linnastumine, ääremaastumine). Antud bakalaureusetöö tegemisel kerkis esile veel mõtteid, mida võiks tulevikus veidi rohkem käsitleda ja kuidas oleks võimalik uurimust täiendada. Kuna üheinimeseleibkondade osakaal suureneb, siis oleks kasulik vaadata just neid erinevate tunnuste alusel. Huvitav oleks üheinimeseleibkonnad eraldada vanusegruppide järgi ning seejärel vaadata nende paiknemist, sest hetkel pole võimalik väikeste leibkondadega piirkondades selgeks teha, kas tegu on noorte või vanemate inimestega.

Spatial patterns of households of different sizes in Estonia during the period 2000–2021

Karoli Mägi

Summary

Every person belongs to a household in their life. A household is primarily made up of individuals living together who share a budget or food. Nowadays the proportion of small households is growing all over the world. There are many reasons for this, but aging population and later childbirth are some of the main reasons.

The aim of this bachelor's thesis was to understand how households of different sizes are located in Estonia and how the spatial patterns of households of different sizes have changed over time.

Based on the purpose of the work, three research questions were posed in the work:

- 1) How households of different sizes are distributed across regions in Estonia?
- 2) What is the distribution of households of different sizes in the neighborhoods of Tallinn and Tartu?
- 3) How has the distribution of households of different sizes changed over the past two decades?

For this purpose, individual level data from the last three Estonian censuses (2000, 2011, 2021) were used.

The results showed that the smallest households have been located in Ida-Viru County and also elsewhere in Northeastern Estonia for a long time. The reason for this is most likely that the birth rate among Russian speakers has been lower than among Estonian speakers for a long time. Over time larger households tend to live in the hinterlands of major cities. Because of that, the periphery of Estonia is becoming more and more empty and is populated mainly by small households. Larger households prefer more space and privacy, but being close to various services is also important. Cities have less space than hinterlands and the land is more expensive. Because of this, households in the cities are mostly smaller than in the hinterlands of the cities. Looking at the larger cities in Estonia (Tallinn and Tartu), there are larger households in the suburbs than in the center of the city. Suburban private residential areas offer more space and privacy for larger households and because of this, larger households prefer these areas. In the city center area, both in Tallinn and Tartu, there is little private residential space and there are mostly apartment buildings, which are mainly preferred by small

households. As time goes on, the more small households also live in the suburbs (in Tallinn and Tartu). This may be because there are more and more smaller households, and they need more space than before. There are clearly smaller households in post-Soviet housing estates in Tallinn than in the surrounding areas, and this is mainly related to the aging population in these areas. There were no such clear differences in Tartu as in Tallinn in post-Soviet housing estates.

Tänuavaldused

Soovin tänada enda bakalaureusetöö põhijuhendajat Kadi Kalmu. Kadi andis terve töö vältel head nõu ja vastas kiiresti tekkinud küsimustele ning proovis alati oma ideedega aidata. Samuti oli abiks kaasjuhendaja Elina Maarja Suitso, kes andis töö tegemiseks ja parandamiseks häid nõuandeid. Suured tänud veel minu kursusekaaslastele, elukaaslastele, sõpradele ning pereliikmetele, kes olid alati olemas ning andsid töö teemal head nõu. Lisaks soovin tänada Eesti Statistikaametit, tänu kellele oli võimaldatud juurdepääs viimase kolme rahvaloendusandmetele.

Kasutatud kirjandus

- Abalos, J. B. ja Yeung, W-J. J., 2023. Demographic, socioeconomic, and cultural factors for the rise in one-person households in developing countries: the case of the Philippines. *Journal of Population Research*, 40(20). <https://doi.org/10.1007/s12546-023-09312-z>
- Bongaarts, J., 2001. Household Size and Composition in the Developing World in the 1990s. *Population Studies*. 55(3): 263–279. <https://www.jstor.org/stable/3092865>
- Catney, G ja Simpson, L., 2014. How Persistent is Demographic Variation between Ethnic Groups? The Case of Household Size in England and Wales. *Population space and place*, 20(3): 201–221. <https://doi.org/10.1002/psp.1762>
- Cheung, A. K-L. ja Yeung W-J. J., 2021. Socioeconomic development and young adults' propensity of living in one-person households. *Demographic Research*, 44(11): 277 – 306. <https://www.jstor.org/stable/10.2307/27032913>
- Cools, S., Markussen, S. ja Strøm, M., 2017. Children and Careers: How Family Size Affects Parents' Labor Market Outcomes in the Long Run. *Demography*, 54, 1773–1793. <https://doi.org/10.1007/s13524-017-0612-0>
- Delbaere, I., Verbiest, S. ja Tydén, T., 2020. Knowledge about the impact of age on fertility: a brief review. *Uppsala Journal of Medical Sciences*, 125(2): 167–174. <https://doi.org/10.1080/03009734.2019.1707913>
- Dittgen, A. ja Dutreuilh, C., 2005. Housing and household size in local population dynamics: The example of Paris. *Population*, 60(3): 259-298. <https://doi.org/10.2307/4148195>
- Eesti Koostöö Kogu 2010. Eesti inimvara raport (IVAR): võtmeprobleemid ja lahendused 2010. Säätva arengu komisjon.
- Eesti Maaülikool 2016. Maapiirkond noorte elu- ja ettevõtluskeskkonnana. Arengukava. Eesti Maaülikool, majandus- ja sotsiaalinstituut, maamajanduse uuringute ja analüüsi osakond.
- Eesti Statistikaamet 2021a. Linnastumisest, valglinnastumisest ja vastulinnastumisest kolme viimase rahvaloenduse näitel, <https://www.stat.ee/et/uudised/linnastumisest-valglinnastumisest-ja-vastulinnastumisest-kolme-viimase-rahvaloenduse-naitel> (viimati vaadatud 05.05.2024).

Eesti Statistikaamet 2021b. 2021. aasta registripõhise loenduse meetodika kirjeldus, <https://rahvaloendus.ee/et/loendus-2021/metoodika> (viimati vaadatud 05.05.2024).

Eesti Statistikaamet 2021c. Leibkonnad ja elukohad registrites, <https://www.stat.ee/sites/default/files/2022-05/Paiknemisindeksi%20metoodika.pdf> (viimati vaadatud 21.05.2024).

Eesti Statistikaamet 2022a. Leibkond ja tuumpere – mis imeasjad need veel on? <https://www.stat.ee/et/uudised/leibkond-ja-tuumpere-mis-imeasjad-need-veel> (viimati vaadatud 28.04.2024).

Eesti Statistikaamet 2022b. Rahvaloendus: Eesti perede keskmine suurus on kasvanud, <https://www.stat.ee/et/uudised/leibkonnad-ja-perekonnad-31-detsember-2021> (viimati vaadatud 16.02.2024).

Eesti Statistikaamet 2023a. Leibkonnad, <https://www.stat.ee/et/avastatistikat/valdkonnad/heaolu/leibkonnad> (viimati vaadatud 17.02.2024).

Eesti Statistikaameti 2023b. Töötuse määr, <https://www.stat.ee/et/avastatistikat/valdkonnad/tooelu/tooturg/tootuse-maar> (viimati vaadatud 27.04.2024).

Esteve, A., Pohl, M., Becca, F., Fang, H., Galeano, J., García-Román, J., Reher, D., Trias-Prats, R. ja Turu, A., 2024. A global perspective on household size and composition, 1970–2020. *Genus*, 80(2). <https://doi.org/10.1186/s41118-024-00211-6>

Fatmi, M.R., Chowdhury, S. ja Habib, M.A., 2017. Life history-oriented residential location choice model: A stress-based two-tier panel modeling approach. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 104: 293-307. <https://doi.org/10.1016/j.tra.2017.06.006>

Forsyth, A., Molinsky, J., Kan, H.Y., 2019. Improving housing and neighborhoods for the vulnerable: older people, small households, urban design, and planning. *Urban Design International*. 24: 171–186. <https://doi.org/10.1057/s41289-019-00081-x>

Huinink, J. ja Kohli M., 2014. A life-course approach to fertility. *Demographic Research*, 30(45): 1293–1326. DOI: 10.4054/DemRes.2014.30.45

Jansen, S.J.T., 2020. Urban, suburban or rural? Understanding preferences for the residential environment. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 13(2): 213–235. <https://doi.org/10.1080/17549175.2020.1726797>

- Jiang, L. ja O'Neill, B.C., 2007. Impacts of Demographic Trends on US Household Size and Structure. *Population and Development Review*, 33(3): 567–591. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1728-4457.2007.00186.x>
- Kalm, K., 2019. Annelinna elanikkond muutumises. *Publicationes Instituti Geographici Universitatis Tartuensis*, 113: 215–232.
- Kalm, K., 2019. Annelinna elanikkond muutumises. *Uurimusi eestikeelse geograafia 100. aastapäeval*, 215–232. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kährik, A. ja Pastak, I., 2023. Access to homeownership in decline—rising housing inequalities for young people in the neoliberal housing market of Tallinn. *Frontiers in Sustainable Cities*, 5:1149087. doi: 10.3389/frsc.2023.1149087
- Kütt, K., 2014. Leibkonnad ja perekonnad registripõhises rahva ja eluruumide loenduses. Magistritöö. Tartu Ülikool, matemaatika-informaatika teaduskond.
- Lai, J., Luo, T., Liu, X., Huang, L., Yu, Z., ja Wang, Y., 2023. Inferring household size distribution and its association with the built environment using massive mobile phone data. *Cities*, 136: 104253. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104253>
- Leetmaa, K., Holvandus, J., Mägi, K., Kährik, A., 2018. Population Shifts and Urban Policies in Housing Estates of Tallinn, Estonia. *Housing Estates in Europe*, 17: 389–412. D. B. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92813-5_17
- Liefbroer, A. C., 2008. Changes in Family Size Intentions Across Young Adulthood: A Life-Course Perspective. *European Journal of Population*, 25: 363 – 386. DOI 10.1007/s10680-008-9173-7
- Lovejoy, K., Handy, S. ja Mokhrarian, P., 2010. Neighborhood satisfaction in suburban versus traditional environments: An evaluation of contributing characteristics in eight California neighborhoods. *Landscape and Urban Planning* 97(1): 37–48. doi:10.1016/j.landurbplan.2010.04.010.
- Ogden, P.E. ja Schnoebelen, F. (2005). The Rise of the Small Household: Demographic Change and Household Structure in Paris. *Population, Space and Place*. 11(4): 251–268. doi: 10.1002/psp.370

Palo, U., 2011. Eestlaste osakaal kasvab: Vene naised sunnitavad üha vähem, <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/56879962/eestlaste-osakaal-kasvab-vene-naised-sunnitavad-uha-vahem> (viimati vaadatud 05.05.2024).

Rossi, P. H., 1955. Why Families Move: A Study in the Social Psychology of Urban Residential Mobility. *American Journal of Sociology*, 62(3): 339–340. DOI: 10.1086/222018

Sakkeus, L., 2019. Muutused perekonnas ja leibkonnas üle elukaare. L. Sakkeus, T Tambaum (toim). *Pilk hallile alale. Vananemine elukaare vaates* (lk 35–40). Tallinn: Tallinna Ülikooli Eesti demograafiline keskus.

Sempungu, J.K., Lee, E.H, Choi, M. ja Lee, Y.H., 2023. Changes in Household Size in the Republic of Korea and Depression: A Temporal Analysis. *Asia Pacific Journal of Public Health*, 35(2–3): 214–216. <https://doi.org/10.1177/10105395231160340>

Tammaru, T., Kliimask, J., Kalm, K., Zalite, J., 2023. Did the pandemic bring new features to counter-urbanisation? Evidence from Estonia. *Journal of Rural Studies*, 97: 345-355. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.12.012>

Tiit, E-M., 2011. Eesti rahvastik. Viis põlvkonda ja kümme loendust. Ofset OÜ, Tallinn.

Tiit, E-M., 2020. Households and families in Estonian population. *Papers on Anthropology*, 29(1): 86–104. <https://doi.org/10.12697/poa.2020.29.1.07>

Turu-Uuringute AS 2023. Tartu ja tartlased, https://www.tartu.ee/sites/default/files/research_import/2023-05/Tartu%20ja%20tartlased%20aruanne.pdf (viimati vaadatud 07.07.2024).

Xue, F., Yao, E. ja Jin, F., 2020. Exploring residential relocation behavior for families with workers and students; a study from Beijing, China. *Journal of Transport Geography*, 89: 102893. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2020.102893>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Karoli Mägi,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Erineva suurusega leibkondade ruumilised mustrid Eestis perioodil 2000–2021“, mille juhendajaks on Kadi Kalm, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Karoli Mägi

23.05.2024